

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Ръководство по член 14 от Европейската конвенция за
правата на човека и по член 1 от Протокол № 12 към
Конвенцията

Забрана за дискриминация

Актуално към 31 декември 2020

Издатели или организации, които желаят да възпроизведат това ръководство (или негов превод) под формата на печатна публикация или в интернет следва да се свържат с publishing@echr.coe.int за получаване на по-нататъшни инструкции.

Това ръководство е подготвено в съответствие с правомощията на юрисконсулта и не обвързва Съда. То може да претърпи редакционни изменения. Юрисконсултът благодари на Маева Депо от Изследователския институт по европейско, международно и сравнително право (ИИЕМСП), Университет Тулуза 1 Капитолий, Франция, за нейния ценен принос в подготовката на това ръководство.

Оригиналът на ръководството е на английски език. То се обновява периодично, най-скоро на 31 декември 2020 г.

Ръководствата по практиката могат да се изтеглят на www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides).

Настоящият превод е осъществен от Българския хелзинкски комитет и се публикува след съгласуване със Съвета на Европа и с Европейския съд по правата на човека. Българският хелзинкски комитет носи изключителната отговорност за превода.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2021

Съдържание

Бележка към читателите

Бележка към читателите 5

Увод..... 6

I. Приложно поле 6

- A. Характер и приложно поле на член 14 от Конвенцията 6
 - 1. Акцесорният характер на член 14 6
 - 2. Приложимост на член 14 *при липса* на нарушение на материалноправната разпоредба 7
 - 3. Предметният обхват на забраната за дискриминация по член 14 8
- B. Член 1 от Протокол № 12 9

II. Форми на дискриминация 11

- A. Пряка и непряка дискриминация 11
- B. Дискриминация по асоциация 13
- C. Позитивни действия 13
- D. Други форми на дискриминация 15

III. Тест за дискриминация 17

- A. Разлика в третирането 17
- B. Липса на обективно и разумно оправдание 19
 - 1. Легитимна цел 19
 - 2. Пропорционалност 21

IV. Тежест на доказване 22

- A. Принципът: *affirmanti incumbit probatio* 22
- B. Изключението: обръщане на доказателствената тежест 22

V. Дискриминация по признаци 25

- A. Пол 25
- B. Раса и цвят 27
- C. Език 29
- D. Религия 30
- E. Политическо или друго мнение 32
- F. Национален или социален произход 32
- G. Принадлежност към (национално) малцинство 33
- H. Имущество 34
- I. Рождение 35
- J. „Друг признак“ 35
 - 1. Възраст 36
 - 2. Джендърна идентичност 36

3. Сексуална ориентация	37
4. Здраве и увреждане	39
5. Родителско и семейно положение	41
6. Имиграционен статут	42
7. Признак, свързан със заетостта	42
8. Други примери за „друг признак“	43
9. Примери за ситуации, които не попадат в „друг признак“	44
VI. Дискриминация по области	45
A. Личен и семеен живот	45
B. Политически права	46
C. Трудова заетост	47
D. Социални права	48
E. Имиграция	50
F. Право на образование	51
G. Дискриминация чрез насилие	52
1. Материален аспект	52
2. Процесуален аспект	53
H. Достъп до правосъдие	54
I. Право на зачитане на жилището	55
J. Проблеми на собствеността	55
K. Лишаване от свобода	56
Списък на цитираните дела	59

Бележка към читателите

Настоящото ръководство е част от поредицата ръководства по съдебната практика, публикувани от Европейския съд по правата на човека (наричан по-нататък „Съдът“, „Европейският съд“ или „Страсбургският съд“), за да информират практикуващите юристи за най-важните решения на Страсбургския съд.* Това ръководство анализира и резюмира съдебната практика по член 14 от Конвенцията и член 1 от Протокол № 12 към Европейската конвенция за правата на човека (наричана по-нататък „Конвенцията“ или „Европейската конвенция“). В него читателите ще открият ключовите принципи в тази сфера и относимите прецеденти.

Цитираната съдебна практика е подбрана сред водещите, важните и/или скорошните решения.**

Решенията на Съда служат не само за решаване на конкретните дела, образувани пред Съда, но в по-общ план – за поясняване, гарантиране и развитие на нормите, установени с Конвенцията, допринасяйки по този начин за спазването от държавите членки на техните задължения, приети като страни по Конвенцията (*Ireland v. the United Kingdom*, 18 January 1978, § 154, Series A no. 25, и по-наскоро *Jeronovičs v. Latvia* [GC], no. 44898/10, § 109, 5 July 2016).

Мисията на системата на Конвенцията е да разреши проблемите, възникващи на почвата на публичната политика, в обществен интерес, издигайки по този начин общите стандарти за защита на правата на човека и разпространявайки практиката по правата на човека сред държавите – страни по Конвенцията (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 30078/06, § 89, ECHR 2012). Съдът е подчертавал ролята на Конвенцията като „конституционен инструмент на европейския обществен ред“ в сферата на правата на човека (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], no. 45036/98, § 156, ECHR 2005-VI).

Това ръководство съдържа препратки към ключови думи за всеки цитиран член на Конвенцията и нейните допълнителни протоколи. Правните въпроси, с които всяко дело се занимава, са резюмирани в [List of keywords](#), избрани от речник на термини, взети (в повечето случаи) директно от текста на Конвенцията и нейните протоколи.

Базата данни [HUDOC](#) с практиката на Съда позволява търсенията да се извършват по ключови думи. Търсенето с тези ключови думи позволява да се намери група документи със сходно правно съдържание (мотивите и заключенията на Съда по всяко дело са обобщени чрез ключовите думи). Ключови думи за отделни дела могат да се намерят чрез кликане върху етикета Case Details в HUDOC. За допълнителна информация относно базата данни HUDOC и ключовите думи, моля вижте [HUDOC user manual](#).

* В английския оригинал става дума за judgments и decisions. В първия случай се имат предвид актове на Съда, с които се решава спорът както по допустимост, така и по същество. Във втория случай се имат предвид актове както на Съда, така и на Комисията, които в повечето случаи (макар и невинаги) са по допустимостта на жалбата. На български език и за двата случая се е утвърдил не съвсем точният превод „решения“, който не дава възможност да се направи разграничение на терминологично ниво между двата вида актове (за разлика например от утвърдените преводи на руски език като „постановление“ – за judgment, и „решение“ – за decision). Макар преводът на настоящото ръководство да запазва утвърдените на български език преводи на тези термини, за да се подчертае разграничението между тях по-надолу в текста, при цитирането на decision след заглавието на акта в скоби е посочено съкращението dec. Във всички останали случаи, в които няма такова обозначение, става дума за judgment. – Бел. прев.

** Цитираната практика може да е на някой от двата или и на двата официални езика (английски и френски) на Съда и на Европейската комисия по правата на човека. Освен ако не е специално уговорено, всички отправки са към решение по същество, постановено от камара на Съда. Съкращението (dec.) обозначава решение на Съда [обикновено по допустимост], а [GC] обозначава решение на Голямата камара. Решения на камарата, които не са окончателни когато е обновявано настоящото ръководство, са отбелязани със звезда (*).

Увод

1. Член 14 от Конвенцията включва защитата срещу дискриминация при упражняване на правата, изложени в Конвенцията. Според практиката на Съда принципът на недискриминация е от „фундаментален“ характер и лежи в основата на Конвенцията заедно с върховенството на закона и ценностите на толерантността и социалния мир (*S.A.S. v. France* [GC], 2014, § 149; *Străin and Others v. Romania*, 2005, § 59). Тази защита се допълва от член 1 от Протокол № 12 към Конвенцията, който забранява дискриминацията по-общо, при упражняването на всяко право, посочено в закон.

I. Приложно поле

A. Характер и приложно поле на член 14 от Конвенцията

Член 14 от Конвенцията – забрана за дискриминация

„Упражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.“

HUDOC keywords

Discrimination (14); Sex (14); Race (14); Colour (14); Language (14); Religion (14); Political or other opinion (14); National origin (14); Social origin (14); National minority (14); Property (14); Birth (14); Other status (14)

Comparable situation (14) – Objective and reasonable justification (14)

1. Акцесорният характер на член 14

2. Член 14 от Конвенцията регламентира правото на недискриминация при „упражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция“.

3. Съдът често подчертава, че член 14 просто допълва другите материалноправни разпоредби на Конвенцията и протоколите (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 123; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 63; *E.B. v. France* [GC], 2008, § 47; *Marckx v. Belgium*, 1979, § 32). Това означава, че член 14 не забранява дискриминацията като такава, а само дискриминация при упражняването на „правата и свободите, изложени в Конвенцията“. С други думи, гаранцията, предвидена в член 14, не съществува независимо (*Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium* (по същество) (“the Belgian linguistic case”), 1968, § 9 от частта „по правото“; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 63; *E.B. v. France* [GC], 2008, § 47). Този член съставлява неразделна част от всеки друг член, който определя права и свободи (the *Belgian linguistic case*, 1968, § 9 от частта „по правото“; *Marckx v. Belgium*, 1979, § 32; *Inze v. Austria*, 1987, § 36). На практика Съдът винаги разглежда член 14 във връзка с друга материалноправна разпоредба на Конвенцията.

4. Въпреки това, акцесорният характер на член 14 по никакъв начин не означава, че приложимостта на член 14 зависи от наличието на нарушение на материалноправната разпоредба (вж. [Раздел I.A.2](#) по-долу). Освен това предметният обхват на прилагане на член

14 не е строго ограничен до този на материалноправната разпоредба (вж. [Раздел I.A.3](#) по-долу). Съответно, Съдът е установил приложимост на член 14 в много сфери, като:

- наемане на работа (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004; *Bigaeva v. Greece*, 2009);
- членство в синдикат (*Danilenkov and Others v. Russia*, 2009);
- социално осигуряване (*Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009; *Gaygusuz v. Austria*, 1996; *Koua Poirrez v. France*, 2003; *Stummer v. Austria* [GC], 2011);
- образование (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007; *Oršuš and Others v. Croatia* [GC], 2010; *Ponomaryovi v. Bulgaria*, 2011);
- право на зачитане на жилището (*Buckley v. the United Kingdom*, 1996; *Karner v. Austria*, 2003);
- достъп до правосъдие (*Paraskeva Todorova v. Bulgaria*, 2010; *Moldovan and Others v. Romania*(no. 2), 2005; *Anakomba Yula v. Belgium*, 2009);
- права на наследяване (*Fabris v. France* [GC], 2013);
- достъп до деца (*Sommerfeld v. Germany* [GC], 2003);
- бащинство (*Rasmussen v. Denmark*, 1984);
- свобода на изразяване, събрание и сдружаване (*Bączkowski and Others v. Poland*, 2007);
- право на ефективно разследване (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005; *Opuz v. Turkey*, 2009; *B.S. v. Spain*, 2012);
- допустимост до предсрочно освобождаване (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017);
- допустимост до данъчно облекчение (*Guberina v. Croatia*, 2016).

2. Приложимост на член 14 при липса на нарушение на материалноправната разпоредба

5. Прилагането на член 14 – взет във връзка с материалноправна разпоредба – не предполага непременно нарушение на едно от правата, гарантирани от Конвенцията (*Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 63; *E.B. v. France* [GC], 2008, § 47), и в този смисъл то е автономно (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004, § 38).

6. В резултат на това Съдът признава приложимостта на член 14 в случаите, когато не е имало нарушение на самата материалноправна разпоредба (*Sommerfeld v. Germany* [GC], 2003; *Marckx v. Belgium*, 1979; the *Belgian linguistic case*, 1968, § 4 от частта „по правото“).

7. Тази относителна автономност на член 14 по отношение на неговата приложимост е довела до някои процесуални последици. В някои случаи Съдът се занимава първо с твърдяното нарушение на материалноправната разпоредба, а след това отделно с твърдяното нарушение на член 14, разгледан във връзка с материалноправната разпоредба (*Marckx v. Belgium*, 1979; *Bączkowski and Others v. Poland*, 2007; *Aziz v. Cyprus*, 2004; *Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005). В други случаи Съдът констатира нарушение на материалноправната разпоредба, разгледана във връзка с член 14, и не намира за необходимо да разгледа нарушението на материалноправната разпоредба, взета самостоятелно (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018; *Rangelov v. Germany*, 2012; *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009; *Barrow v. the United Kingdom*, 2006; *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004; *Rasmussen v. Poland*, 2009).

8. По делото *Emel Boyraz v. Turkey*, 2014, Съдът, като господар на правното характеризиране, което трябва да бъде направено на фактите по делото и като взема предвид обстоятелствата по делото, отидва още по-далеч и счита, че жалбата на жалбоподателя трябва да бъде разгледана

по член 14 от Конвенцията, взет във връзка с член 8, въпреки че жалбоподателят не се е позовал изрично на член 8 (§ 33).

9. Обратно, Съдът може да реши да не разглежда делото по член 14, когато вече е установил отделно нарушение на материалноправната разпоредба на Конвенцията. Например, по делото *Dudgeon v. the United Kingdom*, 1981, Съдът заявява, че по принцип не е необходимо Съдът да разглежда делото и по член 14, въпреки че гледната му точка е противоположната, ако явно неравенство в третирането при упражняване на въпросното право е основен аспект на делото (§ 67; вж. също *Norris v. Ireland*, 1988; *Evans v. the United Kingdom* [GC], 2007; *V.C. v. Slovakia*, 2011).

3. Предметният обхват на забраната за дискриминация по член 14

10. За да бъде приложим член 14 е необходимо, но също така достатъчно, фактите по делото да попадат в по-широкия обхват на един или повече от членовете на Конвенцията (*Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 63; *E.B. v. France* [GC], 2008, § 47; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 124; *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004, § 38). Като такъв, предметният обхват на прилагане на член 14 – взет във връзка с материалноправна разпоредба – не може да бъде сведен само до предметния обхват на приложението на материалноправната разпоредба.

11. В резултат на това Съдът е установил, че забраната за дискриминация се прилага за тези допълнителни права, които попадат в общия обхват на който и да е член на Конвенцията, за който държавата доброволно е решила да осигури защита (*Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 112; *Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 88; *İzzettin Doğan and Others v. Turkey* [GC], 2016, § 158; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 63; *E.B. v. France* [GC], 2008, § 48; *X and Others v. Austria* [GC], 2013, § 135; *Genovese v. Malta*, 2011, § 32; *Beeckman and Others v. Belgium* (dec.), 2018, § 19).

12. Самият Съд е предоставил редица примери за тази концепция за „допълнителни права“, обяснявайки, че например член 6 от Конвенцията не принуждава държавите да създадат система от апелативни съдилища. Следователно държава, която създава такива съдилища, надхвърля задълженията си по член 6. Тя обаче би нарушила този член, взет във връзка с член 14, ако лиши някои лица от тези средства за защита без легитимна причина, като същевременно ги направи достъпни за други по отношение на същия тип действия (the *Belgian linguistic case*, 1968, § 9 от частта „по правото“).

13. За тази цел е необходимо правният интерес, за който се прилага изискването за недискриминация, да попада в обхвата на материалноправната разпоредба (*Zarb Adami v. Malta*, 2006, § 49), да е свързано с упражняването на право, гарантирано от материалноправната разпоредба (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 129), или да не попада напълно извън обхвата на материалноправната разпоредба (*Van der Musselle v. Belgium*, 1983, § 43).

14. По този начин Съдът е намерил член 14, взет във връзка с материално право, за приложим в редица обстоятелства. Например той признава, че права като правото на самотен хомосексуален родител да осинови дете (*E.B. v. France* [GC], 2008, § 43), родителски отпуск и родителски надбавки (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 130) и отказът от гражданство (*Genovese v. Malta*, 2011) попадат в обхвата на член 8 във връзка с член 14. По същия начин Съдът е установил приложимост на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 към достъпа до различни социални помощи (*Stummer v. Austria* [GC], 2011, § 82; *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006, § 53; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, §§ 64-65; *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009, § 77; *Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 117; вж. също *a contrario*, *Dobrowolski and Others v. Poland* (dec.), 2018, където Съдът е приел, че затворник не е имал легитимно очакване да получи повече от половината от законоустановената минимална заплата за работа, извършвана в затвора).

15. Съдът е посочил „горизонталния ефект“ на член 14, което означава, че принципът на недискриминация може да се прилага и в чисто частни ситуации. Съдът е приел, че не може да остане пасивен, когато тълкуването на национален съд на правен акт - било то в завещателно разпореджане, частен договор, публичен документ, законова разпоредба или административна практика - изглежда неразумно, произволно или в явно противоречие със забраната за дискриминация, залегнала в член 14 и по-широко с принципите, залегнали в основата на Конвенцията. По делото *Pla and Puncernau v. Andorra*, 2004, например националната юрисдикция е тълкувала волята на дадено лице и е сметнала, че наследодателят не е пожелал да включи осиновени деца като бенефициенти на наследството. Съдът счита, че член 14 във връзка с член 8 не просто задължава държавата да се въздържа от произволна намеса в личния и семейния живот на дадено лице. В този контекст той постановява, че в допълнение към това отрицателно начинание може да има позитивни задължения, присъщи на ефективното „уважение“ към личния или семейния живот (§ 59).

16. По други дела Съдът констатира, че договарящите се държави не са предприели необходимите мерки за предотвратяване или наказване на дискриминация между частни лица. По делото *Danilenkov and Others v. Russia*, 2009, например държавата не е осигурила ефективна съдебна защита срещу дискриминация на основание членство в синдикати на стачкуващи служители, които са уволнени от работодателя.

17. По делата, касаещи дискриминационно насилие, произтичащо или от държавни агенти, или от частни лица, от държавните органи се изисква да проведат ефективно и адекватно разследване, като установят дали са съществували дискриминационни мотиви и дали чувството на омраза или предрасъдъци, основани на личната характеристика на дадено лице, са играли роля в събитията (*Abdu v. Bulgaria*, 2014, § 44; *Milanović v. Serbia*, 2010, § 90). Делото *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia* (2007) се отнася до насилствено нападение над сбирка на Свидетелите на Йехова от група, която има за цел да подкрепи православната църква и до липсата на ефективно разследване. По делото *Identoba and Others v. Georgia*, 2015, Съдът приема, че държавата е нарушила задълженията си по принципа на недискриминация поради неспособността си да защити демонстрантите от хомофобско насилие и да осъществи ефективно разследване.

18. И, най-сетне, неизпълнение на съдебно решение, признаващо дискриминация по полов признак към работеща майка (*García Mateos v. Spain*, 2013), отказът да се присъди обезщетение на военен за дискриминация, свързана с неговото право на родителски отпуск (*Hulea v. Romania*, 2012) и неизпълнение на решение на Съда, установяващо нарушение на член 14 (*Sidabras and Others v. Lithuania*, 2004), също са довели до нарушения на член 14.

В. Член 1 от Протокол № 12

Член 1 от Протокол № 12 – обща забрана за дискриминация

„1. Упражняването на всяко право, предвидено в закона, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.

2. Никой не може да бъде дискриминиран от който и да е орган на властта на каквото и да е основание, включително посочените в параграф 1.”

Ключови думи в HUDOC

Prohibition of discrimination (P12-1)

19. Както бе посочено по-горе, член 1 от Протокол № 12 разширява обхвата на защитата срещу дискриминация до „всяко право, предвидено в закона“. По този начин той въвежда обща забрана за дискриминация (*Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia*, 2010, § 103; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 53) и общо право на недискриминация.

20. Съдът утвърждава, че понятията за дискриминация, забранена както от член 14, така и от член 1 от Протокол № 12 следва да се тълкуват по идентичен начин¹ (*Pilav v. Bosnia and Herzegovina*, 2016, § 40; *Zornić v. Bosnia and Herzegovina*, 2014, § 27; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, §§ 55-56).

21. При тълкуването на тази разпоредба от Съда член 1 от Протокол № 12 разширява обхвата на защита не само до „всяко право, предвидено в закона“, но дори и отвъд това (*Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia*, 2010, § 104). Това следва от параграф 2 от посочената разпоредба, който освен това предвижда, че никой не може да бъде дискриминиран от публичен орган. Според **Обяснителния доклад към Протокол № 12**, обхватът на защитата по тази разпоредба засяга четири категории случаи, по-специално когато „лице е дискриминирано

1. при упражняването на всякакво право, гарантирано на едно лице от националното законодателство;
2. при упражняване на право, което може да се изведе от ясно задължение на публичен орган съгласно националното законодателство, т.е. когато публичният орган е задължен съгласно националното законодателство да се държи по определен начин;
3. от публичен орган при упражняване на дискреционна власт (например предоставяне на определени субсидии);
4. от всяко друго действие или бездействие от публичен орган (например поведението на служителите на реда при овладяване на бунт).“ (§ 22 от Обяснителния доклад)

22. Обяснителният доклад допълнително пояснява, че „беше счетено за ненужно да се уточнява кои от тези четири елемента са обхванати от първия параграф на член 1 и кои – от втория. Двата параграфа се допълват и комбинираният им ефект е, че и четирите елемента са обхванати от член 1. Трябва също така да се има предвид, че разликите между съответните категории ... не са ясни и че националните правни системи могат да имат различни подходи за това кой случай в коя категория попада“ (§ 23).

23. Следователно, за да определи дали член 1 от Протокол № 12 към Конвенцията е приложим, Съдът трябва да установи дали жалбите попадат в една от четирите категории, споменати в Обяснителния доклад (*Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia*, 2010, §§ 104-105).

24. Обяснителният доклад посочва още, че макар този протокол да защитава главно индивидите срещу дискриминация от държавата, „член 1 задължава страните да предприемат мерки за предотвратяване на дискриминация, дори когато дискриминацията се проявява в отношенията между частни лица (т.нар. „непреки хоризонтални ефекти“)“ (§ 24). Те могат да включват например „произволно отказване на достъп до работа, достъп до ресторанти или до услуги, които частните лица могат да предоставят на обществеността, като например медицински грижи или комунални услуги като вода и електричество“ (§ 28). Съдът обаче все още не е имал възможност да приложи член 1 от Протокол № 12 в такъв контекст.

25. В първото си дело по Протокол № 12, *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, Съдът разглежда невъзможността на жалбоподателите, които се самоопределят съответно като ром и евреин, да се кандидатира за Народната камара и за държавното президентство, тъй като

¹ За дефиницията на понятието за дискриминация вж. Част II по-долу.

те не са декларирали принадлежност към нито един от „конститутивните народи“ (бошняци, хървати и сърби), както се изисква от разпоредба на Конституцията. Съдът приема, че конституционните разпоредби, които правят жалбоподателите неподлежащи на избор за държавното президентство, са дискриминационни съгласно член 1 от Протокол № 12 към Конвенцията.

26. По делото *Napotnik v. Romania*, 2020, Съдът установява, че предсрочното прекратяване на дипломатическо командироване на бременна жена в чужбина попада в обхвата на Протокол № 12, доколкото се отнася до упражняването на дискреционна власт от публичен орган (§ 57). По делото *Ádám and Others v. Romania*, 2020², Съдът е разгледал съгласно Протокол № 12 жалби за дискриминация от членове на унгарското малцинство по отношение на полагането на заключителните гимназиални изпити. Жалбоподателите се оплакват, че трябва да положат повече изпити от етническите румънци (два теста за унгарски език) за същия брой дни и че изпитите по румънски език са били трудни за тях като лица, които не говорят този език. Съдът не успява да установи, че графикът на бакалавърската програма, разгледан като цяло, налага прекомерна тежест на жалбоподателите или че те имат средно значително по-малко време за почивка от своите румънски връстници. Предвид конкретните обстоятелства по делото, Съдът не е убеден, че причиненото на жалбоподателите неудобство е било толкова голямо, че да достигне прага по член 1 от Протокол № 12 към Конвенцията. Поради това той стига до заключението, че не е налице нарушение на тази разпоредба.

27. Към днешна дата Протокол № 12 (открит за подписване на 4 ноември 2000 г. и влязъл в сила на 1 април 2005 г.) е ратифициран от двадесет от четиридесет и седемте държави членки на Съвета на Европа.³ Поради това Съдът е разгледал само няколко дела във връзка с тази разпоредба.

II. Форми на дискриминация

A. Пряка и непряка дискриминация

28. Член 14 не дава определение на това какво представлява пряката дискриминация. Изразът „пряка дискриминация“ описва „разлика в третирането на лица в аналогични или относимо подобни ситуации“ и „въз основа на идентифицируема характеристика или „признак““ (*Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 89; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 61; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 175; *Burden v. the United Kingdom* [GC], 2008, § 60) който е защитен от член 14 от Конвенцията (*Varnas v. Lithuania*, 2013, § 106; *Hoogendijk v. the Netherlands* (dec.), 2005). Следователно тази разпоредба изисква лицата в подобна ситуация да бъдат третирани по еднакъв начин (*ibid.*).

29. Например по делото *Alexandru Enache v. Romania*, 2017, осъдените жени-правонарушителки, които са имали малко дете, са успели да получат отлагане на началната дата за изпълнение на присъдата им лишаване от свобода до първия рожден ден на детето. Жалбоподателят се оплаква, че като мъж е бил изключен от такава възможност и по този начин е пряко дискриминиран въз основа на пола си. По делото *Ēcis v. Latvia*, 2019, е установено, че пълната забрана за отпуск от затвора за затворници от мъжки пол в затвори от закрит тип е в нарушение на член 14 във връзка с член 8 на основание пол.

30. Тормозът и подбуждането към дискриминация могат да се разглеждат като особени прояви на пряката дискриминация. Съдът констатира нарушения на член 14 в случаи на тормоз и

² Още не е окончателно.

³ Вж. [Chart of signatures and ratifications of Treaty 177](#).

подбуждане към дискриминация, например във връзка с член 11 относно правото на мирно събрание (*Bączkowski and Others v. Poland*, 2007). По това дело кметът на Варшава е направил публични съобщения от хомофобски характер, заявявайки, че ще откаже разрешение за провеждане на марш за повишаване на осведомеността относно дискриминацията по отношение на сексуалната ориентация. Когато решението се взема от съответния административен орган, разрешението е отказано поради други причини, като например необходимостта от предотвратяване на сблъсъци между демонстрантите. Съдът констатира, че изявленията на кмета биха могли да повлияят на решението на съответните органи и че решението се основава на сексуална ориентация и по този начин представлява нарушение на член 14 от Конвенцията във връзка с член 11.

31. Непряката дискриминация може да бъде под формата на несъразмерно неблагоприятни последици от обща политика или мярка, която, макар и да е формулирана в неутрални термини, има особен дискриминационен ефект върху определена група (*Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 103; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 184; *Sampanis and Others v. Greece*, 2008, § 67). Въпреки че въпросната политика или мярка може да не е насочена конкретно към определена група, тя все пак може да дискриминира тази група по непряк начин (*Hugh Jordan v. the United Kingdom*, 2001, § 154; *Hoogendijk v. the Netherlands* (dec.), 2005). Непряката дискриминация не изисква непременно дискриминационен умисъл (*Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 103; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 184). Освен това непряката дискриминация може да се породи както от неутрална разпоредба (*Hoogendijk v. the Netherlands* (dec.), 2005) така и от фактическа ситуация (*Zarb Adami v. Malta*, 2006, § 76).

32. По делото *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, проблемът е бил дали начинът, по който законодателството се прилага на практика, е довел до непропорционален брой ромски деца, които са били настанени в специални училища без оправдание, и дали тези деца са били поставени в значително неравностойно положение. „Общата политика или мярка“, които Съдът е счел за дискриминационни, са били тестовите, използвани за оценка на интелектуалните възможности на децата, за да се реши дали да бъдат настанени в нормални или в „специални“ училища за деца с обучителни затруднения. Тестът е разработен с оглед на основното чешко население и резултатите не са анализирани в светлината на особеностите и специалните характеристики на ромските деца, които са тествани. Това е довело до непряка дискриминация на ромски деца, които е по-вероятно да се представят слабо и впоследствие са настанени в „специални училища“ в несъразмерно голям брой в сравнение с децата от чешки етнически произход (§§ 200-201).

33. По делото *Biao v. Denmark* [GC], 2016, жалбоподателите, натурализиран датски гражданин с произход от Того, живеещ в Дания, и съпругата му от Гана, се оплакват, че искането им за събиране на семейството в Дания е отхвърлено поради неспазване на законовите изисквания. Според датското законодателство разрешението може да бъде дадено, ако те могат да докажат, че общите им връзки с Дания са по-силни от привързаността им към която и да е друга държава или ако са притежавали датско гражданство поне двадесет и осем години. Съдът приема, че въпросното правило представлява разлика в третирането между датски граждани от датски произход и тези, които не са от датски произход. Отпращайки към [Европейската конвенция за гражданството](#) и към определени тенденции, по посока към европейски стандарт, Съдът отбелязва, че няма други държави, които да правят разлика между граждани по рождение и други граждани, включително натурализирани лица, що се отнася до определянето на условията за събиране на семейството. По този начин такова правило е имало несъразмерно неблагоприятен ефект върху лицата, придобили датско гражданство по-късно в живота си и които са от етнически произход, различен от датския.

34. Друг пример за непряка дискриминация е делото *Zarb Adami v. Malta*, 2006. Малтийското законодателство, което е в сила по това време, не прави разлика между половете, като мъжете и жените са еднакво допустими за съдебни заседатели. Разглежданата дискриминация се

основава на добре установена практика, характеризираща се с редица фактори, като начина на съставяне на списъците на съдебните заседатели и критериите за освобождаване на съдебни заседатели. В резултат на това само незначителен процент от жените са призовани да служат като съдебни заседатели (§ 75).

35. По делото *Opuz v. Turkey*, 2009, включващо насилие срещу жени, турският закон, действащ към момента на фактите, не прави изрично разграничение между мъжете и жените при упражняването на права и свободи или при достъпа до правосъдие. По този начин дискриминацията в този случай не се основава на законодателството само по себе си, а по-скоро се дължи на общото отношение на местните власти, като например начина, по който жените са били третирани в полицейските участъци, когато съобщават за случаи на домашно насилие и съдебна пасивност в осигуряване на ефективна защита на жертвите (§ 192).

36. По делото *S.A.S. v. France* [GC], 2014, Съдът признава, че като забранява на всички да носят дрехи, предназначени да прикриват лицето на обществени места, френското законодателство има специфични отрицателни ефекти върху положението на мюсюлманките, които по религиозни причини желаят да носят покривало върху цялото лице на публични места (§ 161).

В. Дискриминация по асоциация

37. Съдът е потвърдил, че член 14 обхваща и дискриминацията по асоциация, т.е. ситуации, при които въпросният защитен признак се отнася до друго лице, някак свързано с жалбоподателя (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018; *Guberina v. Croatia*, 2016, § 78; *Škorjanec v. Croatia*, 2017, § 55; *Weller v. Hungary*, 2009, § 37).

38. По делото *Guberina v. Croatia*, 2016, националните власти не са взели предвид нуждите на дете с увреждания при определяне на правото на баща му на данъчно облекчение при закупуване на подходящо адаптиран имот. Съдът констатира, че дискриминационното отношение към бащата поради увреждане на детето му е форма на дискриминация, основана на увреждане. По делото *Škorjanec v. Croatia*, 2017, жалбоподателката и нейният партньор от ромски произход са били нападнати от две лица, които са произнесли анти-ромски обиди. Съдът подчертава, че задължението на властите да търсят възможна връзка между расистки нагласи и определен акт на насилие, което е част от отговорността на държавите по член 3 във връзка с член 14, се отнася и до актове на насилие, основани на действителна или предполагаема асоциация или принадлежност на жертвата към друго лице, което действително или предполагаемо е притежавало определен признак или защитена характеристика.

39. По делото *Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, при първото прилагане от Голямата камера на принципа на дискриминация по асоциация Съдът потвърждава, че член 14 от Конвенцията обхваща и случаи, в които дадено лице се третира по-неблагоприятно въз основа на признак или защитена характеристика на друго лице (§ 134). В този случай, в който законът на шерията е бил приложен към спор за наследство, противно на волята на наследодателя, Съдът се е фокусирал върху различията в третирането предвид мюсюлманското вероизповедание на наследодателя, а не на жалбоподателката, която е негова съпруга.

С. Позитивни действия

40. Според установената практика на Съда член 14 не забранява на държава членка да третира групи по различен начин, за да коригира „фактическото неравенство“ между тях; при определени обстоятелства отказът да се направи опит за коригиране на такова неравенство чрез различно третиране може сам по себе си да доведе до нарушение на член 14 (*Taddeucci and McCall v. Italy*, 2016, § 81; *Kurić and Others v. Slovenia* [GC], 2012, § 388; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 44; *Muñoz Díaz v. Spain*, 2009, § 48; *D.H. and Others v. the Czech*

Republic [GC], 2007, § 175; *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006, § 51; *Thlimmenos v. Greece* [GC], 2000, § 44; the *Belgian linguistic case*, 1968, § 10 от частта „по правото“).

41. Например, органите по Конвенцията са установили, че мерките, водещи до различно третиране между мъжете и жените, са оправдани, за да компенсират жените за съществуващите неравенства. По делото *Andrle v. the Czech Republic*, 2011, жалбоподателят се оплаква, че за разлика от жените не е имало понижаване на пенсионната възраст за мъже, които са отгледали деца. Съдът приема, че тази мярка е обективно и разумно обоснована, за да компенсира жените за неравенствата (като обикновено по-ниски заплати и пенсии) и затрудненията, породени от очакването, че те ще работят на пълен работен ден и ще се грижат за децата и домакинството. Освен това той постановява, че времетраенето и обхвата на мерките, предприети за отстраняване на въпросното неравенство, не са били явно неразумни и следователно не е имало нарушение на член 14 от Конвенцията във връзка с член 1 от Протокол № 1. В решението на Комисията по делото *Lindsay v. the United Kingdom*, 1986, данъчните разпоредби, водещи до допълнителни данъчни предимства, натрупани когато съпругата е изхранвала семейството, се считат за попадащи в свободата на преценка, предоставена на националните органи, тъй като такава разлика в третирането има обективна и разумна обосновка с цел осигуряване на позитивна дискриминация в полза на омъжените жени, които работят.

42. Член 14 може да бъде задействан, когато държавите, без обективно и разумно основание, не третират по различен начин лицата, чиято ситуация е значително различна (*Abdu v. Bulgaria*, 2014; *Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013, § 87; *Pretty v. the United Kingdom*, 2002, § 88; *Thlimmenos v. Greece* [GC], 2000, § 44). По този начин, наред с отрицателното задължение на държавите членки да не извършват дискриминация, Съдът също така установява, че при определени обстоятелства член 14 може да означава „позитивни задължения“ на държавите да предотвратяват, спират или наказват дискриминацията (*Pla and Puncernau v. Andorra*, 2004, § 62). Такива позитивни задължения на държавите членки могат да включват така наречените „позитивни мерки“ (*Horváth and Kiss v. Hungary*, 2013, § 104), или „обратна дискриминация“, „позитивни действия“ или „афирмативни действия“, които държавата може или следва да предприеме, за да коригира „фактически неравенства“.

43. Например по делото *Thlimmenos v. Greece* [GC], 2000, националното законодателство забранява на хората с наказателна присъда да упражняват професията на дипломиран счетоводител. По тази причина на жалбоподателя е отказано назначение за дипломиран счетоводител, тъй като е бил осъден за отказ да носи военна униформа по време на националната си служба в резултат на религиозните си убеждения. Съдът констатира, че държавата е нарушила правото на жалбоподателя по член 14 във връзка с член 9, тъй като би трябвало да прави разлика между лица, осъдени за престъпления, извършени изключително поради техните религиозни убеждения, и лица, осъдени за други престъпления. По делото *Abdu v. Bulgaria*, 2014, Съдът повтаря, че при разследване на инциденти с насилие, предизвикани от предполагаеми расистки подбуди, третирането на расистки мотивирано насилие и бруталност на равни начала със случаи, в които липсват каквито и да било расистки нюанси, би било равносилно на затваряне на очите за специфичния характер на деянията, които са особено разрушителни за основните човешки права. Неразличаването на начина, по който се третират съществено различни ситуации, може да представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията (§ 44). По делото *Horváth and Kiss v. Hungary*, 2013 относно системното настаняване на ромски деца в специални училища в Унгария, Съдът стига до заключението, че в контекста на правото на образование на членове на групи, които са претърпели в миналото дискриминация в образованието с продължаващи ефекти, структурните недостатъци изискват прилагането на позитивни мерки с цел, наред с другото, да подпомогнат жалбоподателите при всякакви трудности, които са срещнали при изпълнение на училищната програма. Поради това са необходими някои допълнителни стъпки за решаване на тези проблеми, като активно и структурирано участие от страна на съответните социални услуги (§

104). По делото *Çam v. Turkey*, 2016, музикална академия отказва да запише студент на основание нейното зрително увреждане. Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1, като отбелязва, че дискриминацията, основана на увреждане, обхваща и отказа за осигуряване на разумно пригаждане (например адаптиране на методите на преподаване, за да ги направи достъпни за слепи студенти).

D. Други форми на дискриминация

44. Съдът също така е разгледал ситуации на дискриминация, настъпили въз основа на няколко признаци, действащи поотделно или взаимодействащи помежду си едновременно.

45. Както член 14 от Конвенцията, така и член 1 от Протокол № 12 забраняват дискриминацията по голям брой признаци, което прави жалба на повече от едно основание теоретично възможна. Освен това неизчерпателният списък на признаци за дискриминация, съдържащ се в член 14, позволява на Съда да разшири и включи признаци, които не са изрично посочени в него.

46. Например по делото *N.B. v. Slovakia*, 2012, относно принудителна стерилизация на ромска жена в държавна болница, жалбоподателката изрично се оплаква, че е била дискриминирана на повече от едно основание (раса/етнически произход и пол). Съдът заявява, че практиката на стерилизация на жени без тяхното предварително информирано съгласие засяга уязвими лица от различни етнически групи (§ 96). Съдът констатира нарушения на членове 3 и 8 от Конвенцията, но не е счел за необходимо да разгледа отделно жалбата по член 14.

47. По делото *B.S. v. Spain*, 2012, жена секс работничка от нигерийски произход, законно пребиваваща в Испания, твърди, че испанската полиция я е малтретирала физически и вербално въз основа на нейната раса, пол и професия. Съдът счита, че решенията, взети от националните съдилища, не отчитат особената уязвимост на жалбоподателката, присъща на нейното положение на африканска жена, работеща като проститутка (§ 62), и констатира нарушение на член 14 във връзка с член 3.

48. Друг пример е делото *S.A.S. v. France* [GC], 2014, относно забрана за пълно покриване на лицето на обществени места. Тук Съдът признава, че забраната е имала специфични негативни последици върху положението на мюсюлманките, които по религиозни причини искат да носят покривало върху цялото лице публично, но счита, че тази мярка има обективно и разумно оправдание (§ 161). Поради това той не констатира нарушение на член 14 във връзка с член 9.

49. Делото *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal* (2017) засяга решение за намаляване на размера на неимуществените вреди, първоначално присъдени на жена, жертва на медицинска небрежност, което е довело до невъзможността ѝ да има сексуални отношения. За да оправдае това намаление, Върховният административен съд се позова на факта, че жалбоподателката вече е на 50 години и има две деца по време на операцията. Той счита, че на тази възраст сексуалността не е толкова важна, колкото в по-младите години и че нейното значение намалява с възрастта. Той също така посочва, че жалбоподателката вероятно е трябвало да се грижи само за съпруга си, като се има предвид възрастта на нейните деца. По-нататък Страсбургският съд намира за важно, че при две предишни серии от медицински производства за неправомерни действия, заведени от двама пациенти от мъжки пол (съответно на 55 и 59 години), националният съд е счел, че фактът, че мъжете вече не могат да имат нормални сексуални отношения, е засегнал тяхното самочувствие и е довел до „огромен шок“ и „силен психически шок“, без да се отчита възрастта на жалбоподателите като относима. Както отбелязва Съдът, въпросът тук не е в съображения за възраст или пол като такива, а по-скоро в предположението, че сексуалността не е толкова важна за петдесетгодишна жена и майка на две деца, колкото за някой на по-млада възраст. Това предположение отразява традиционната идея за женската сексуалност като свързана по същество с целите на раждането на деца, като по този начин се игнорира нейната физическа и психологическа значимост за самореализацията

на жените като хора. Освен че по някакъв начин е осъдително, то пропуска да вземе предвид и други измерения на женската сексуалност в конкретния случай на жалбоподателката. С други думи, Върховният административен съд е направил общо предположение, без да се опитва да провери валидността му в конкретния случай на самата жалбоподателка (§ 52). Констатирайки нарушение на член 14 във връзка с член 8, Съдът стига до заключението, че възрастта и полът на жалбоподателката изглежда са били решаващи фактори в окончателното решение, въвеждащо различно третиране въз основа на тези признаци.

III. Тест за дискриминация

50. Не всички разлики в третирането - или отказът да се третира различно хора в относимо различни ситуации - представляват дискриминация, а само тези, лишени от „обективно и разумно оправдание“ (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 135; *Fabris v. France* [GC], 2013, § 56; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 175; *Hoogendijk v. the Netherlands* (dec.), 2005).

51. Когато решава дела за дискриминация, Съдът прилага следния тест:

1. Налице ли е разлика в третирането на лица в аналогични или относимо подобни ситуации, или отказ да се третира по различен начин лица в относимо различни ситуации?
2. Ако да, такава разлика или липса на разлика оправдана ли е обективно? Последващо,
 - a. Преследва ли тя легитимна цел?
 - b. Използваните средства разумно пропорционални ли са на преследваната цел?

A. Разлика в третирането

52. На първо място, когато подава жалба по член 14, жалбоподателят трябва да покаже, че е бил третиран по различен начин от друго лице или група лица, поставени в относимо подобна ситуация, или е третиран еднакво спрямо група лица, поставени в относимо различна ситуация. Другото лице или група лица, с които жалбоподателят се сравнява, се нарича „сравнител“.

53. По делото *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, различното третиране се състои във факта, че съгласно британското законодателство, уреждащо правото на индексирание на държавни пенсии, пенсиите са обвързани с индексирание само ако получателят обичайно пребивава в Обединеното кралство или в държава, която има реципрочно споразумение с Обединеното кралство за повишаване на пенсиите. Пенсионерите, пребиваващи другаде, продължават да получават основната държавна пенсия, която обаче е била замразена по ставката, платима към датата на напускане на Обединеното кралство. По делото *Varnas v. Lithuania*, 2013, на затворник, задържан в следствен арест, са му отказани посещения от съпругата му, докато на осъдените затворници са разрешени такива посещения. По делото *Cusan and Fazzo v. Italy*, 2014, различното третиране се състои във факта, че италианското законодателство позволява на семейните двойки да дават на законното си дете само фамилното име на съпруга, но не и на съпругата. По делото *Fabris v. France* [GC], 2013, за целите на наследяването деца, родени извън брака, могат да искат дял в наследството на починалия си родител, равен само на половината от дела на законно дете.

54. Понякога страните по дадено дело могат да не са съгласни дали е имало разлика в третирането. Например по делото *E.B. v. France* [GC], 2008, правителството твърди, че причината да не позволи на хомосексуална жена да осинови не е нейната сексуална ориентация, а фактът, че на детето ѝ ще липсва фигурата на бащата. Съдът обаче установява, че вътрешното законодателство по принцип позволява на самотни жени да осиновят дете и че националните власти основават отказа си на „начина на живот“ на жалбоподателката (§ 88). По делото *Karlheinz Schmidt v. Germany*, 1994, жалбоподателят се оплаква, че регионът, в който е живял, се е отнасял по различен начин към мъжете и жените, тъй като само първите трябвало да служат като пожарникари в пожарната команда, а в случай на отказ те трябвало да плащат такса. Съдът обаче установява, че решаващото в случая е, че задължението за извършване на такава служба е било само теоретично, тъй като на практика никой всъщност не е бил задължен да служи в пожарна. По този начин налагането на финансова тежест само за мъжете представлява реалната разлика в третирането, а не задължението да служат като пожарникари (§ 28). По делото

Hoffmann v. Austria, 1993, Съдът приема, че решението на австрийските съдилища за присъждане на попечителство над детето на съпруга ѝ е взето до голяма степен въз основа на религиозните убеждения на жалбоподателката.

55. За да възникне проблем съгласно член 14, трябва да има разлика в третирането на „лица в аналогична или относимо подобна ситуация“ (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 133; *Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 113; *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, § 64; *X and Others v. Austria* [GC], 2013, § 98; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 125; *Marckx v. Belgium*, 1979, § 32; *Burden v. the United Kingdom* [GC], 2008, § 60; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 175; *Zarb Adami v. Malta*, 2006, § 71; *Kafkaris v. Cyprus* [GC], 2008, § 160). С други думи, изискването за демонстриране на аналогична позиция не изисква сравняването групи да бъдат идентични. Жалбоподателят трябва да докаже, че предвид специфичния характер на неговата или нейната жалба, той или тя е бил в относимо подобна ситуация с други, третирани по различен начин (*Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 113; *Clift v. the United Kingdom*, 2010, § 66). Елементите, които характеризират различни ситуации и определят тяхната сравнимост, трябва да се оценяват в светлината на предмета и целта на мярката, която прави въпросното разграничение (*Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 121). С други думи, анализът на въпроса дали две лица или групи се намират в сравнима ситуация за целите на анализа на различното третиране и дискриминацията е както специфичен, така и контекстуален.

56. Съдът например е установил, че неосъдените затворници са в сравнимо положение с осъдените затворници по отношение на брачните посещения (*Varnas v. Lithuania*, 2013) и дълготрайните посещения (*Chaldayev v. Russia*, 2019), и че мъжете и жените са в сравнима ситуация по отношение на родителския отпуск (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012), наказателната политика (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017) и отлагането на изпълнението на наказанието лишаване от свобода (*Alexandru Enache v. Romania*, 2017).

57. В същото време Съдът е приел, че

- пенсионерите, живеещи в страната, не са в сравнима ситуация с тези, живеещи в чужбина по отношение на индексирването на пенсиите (*Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010);
- съжителстващите сестри не са в сравнима ситуация със съпрузите или гражданските партньори по отношение на данъка върху наследството (*Burden v. the United Kingdom* [GC], 2008);
- пенсионерите, работили като държавни служители, не са били в сравнима ситуация с тези, заети в частния сектор по отношение на пенсионните им права (*Fábián v. Hungary* [GC], 2017) или с тези, принадлежащи към различни категории пенсионери в публичния сектор (*Gellértheyi and Others v. Hungary* (dec.), 2018);
- данъкоплатците, които не са оспорвали социална вноска, преди тя да бъде обявена за противоконституционна, не са били в сравнима ситуация с тези, които са предприели тази смела инициатива по отношение на ретроактивното възстановяване на въпросната социална вноска (*Frantzeskakis and Others v. Greece* (dec.), 2019) и
- публичните и частните детски градини не са в сравнима ситуация по отношение на плащането на субсидии (*Špoljar and Dječji vrtić Pčelice v. Croatia* (dec.), 2020, §§ 40-44).

58. Разликата в третирането - или отказът от различно третиране - може да доведе до някоя от формите на дискриминация, описани по-горе, като например пряка или непряка дискриминация и дискриминация по асоциация. Важно е да се отбележи, че в случаите на дискриминация по асоциация сравнителят се сравнява с лице, различно от жалбоподателя (*Guberina v. Croatia*, 2016, § 78; *Škorjanec v. Croatia*, 2017, § 55; *Weller v. Hungary*, 2009, § 37).

59. Например по делото *Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, Съдът разглежда ситуацията на *омъжена мюсюлманка*, която е бенефициент на завещанието на съпруга си мюсюлманин. Съдът обаче не сравнява ситуацията на жалбоподателката със ситуацията на *омъжена жена немюсюлманка*, получила завещание на съпруг немюсюлманин. Вместо това той разглежда разликата в третирането на жалбоподателката като бенефициент на завещание, съставено в съответствие с Гражданския кодекс от *завещател с мюсюлманска вяра*, в сравнение с бенефициент на завещание, съставено в съответствие с Гражданския кодекс от *завещател немюсюлманин* (§ 134).

60. И накрая, източникът на разликата в третирането може да бъде вътрешният правен режим (*Ēcis v. Latvia*, 2019), както и лексиката, използвана от националния съд, за да мотивира своето решение (*Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, 2017) или дори чисто частно действие (*Identoba and Others v. Georgia*, 2015).

В. Липса на обективно и разумно оправдание

61. Компетентните национални органи често се сблъскват с различни ситуации, които следователно изискват различни правни решения. Освен това някои правни неравенства са насочени единствено към коригиране на фактически неравенства (the *Belgian linguistic case*, 1968, § 10 от частта „по правото“).

62. Член 14 не забранява разликите в третирането, които се основават на обективна оценка на съществено различни фактически обстоятелства и които, основани на обществения интерес, постигат справедлив баланс между защитата на интересите на общността и зачитането на правата и свободите, защитени от Конвенцията (*G.M.B. and K.M. v. Switzerland* (dec.), 2001; *Zarb Adami v. Malta*, 2006, § 73).

63. По думите на Съда разликата в третирането ще бъде дискриминационна, ако „няма обективно и разумно оправдание“, тоест, ако не преследва „легитимна цел“ или ако използваните средства не са разумно пропорционални на преследваната цел (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 135; *Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 113; *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985, § 72; the *Belgian linguistic case*, 1968, § 10 от частта „по правото“). Поради това Съдът ще премине към така наречения „тест за пропорционалност“, разделен на две стъпки. Първо, той ще проучи наличието на легитимна цел (раздел 1 по-долу) и, второ, ще провери пропорционалността в строгия смисъл на думата на разликата в третирането (раздел 2 по-долу).

1. Легитимна цел

64. За да оправдаят разликата в третирането, на първо място държавите трябва да базират въпросната мярка на „легитимна цел“ (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 135; *Fabris v. France* [GC], 2013, § 56). Освен това те трябва да покажат, че съществува „връзка“ между преследваната легитимна цел и твърдяното от жалбоподателя различно третиране. Например Съдът е установил, че няма връзка между целта за запазване на семейното единство и носенето на съвместно фамилно име, основано на името на съпруга, което води до липса на оправдание на задължението на омъжените жени да носят фамилното име на съпруга си (*Ünal Tekeli v. Turkey*, 2004, § 66).

65. Съдът е установил редица цели, които могат да се считат за приемливи за прилагането на член 14, като например:

- постигане на ефективно прилагане на политика за развитие на езиково единство (the *Belgian linguistic case*, 1968);

- правна сигурност на осъществени наследствени договорености (*Fabris v. France* [GC], 2013);
- възстановяване на мира (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 45);
- защита на националната сигурност (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 137);
- предоставяне на обществена услуга, изцяло ангажирана с насърчаването на равни възможности и изискване от всички свои служители да действат по начин, който не дискриминира другите (*Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013, § 105);
- поддържане на икономическа стабилност и преструктуриране на дълга в контекста на сериозна политическа, икономическа и социална криза (*Mamatas and Others v. Greece*, 2016, § 103);
- улесняване на поправянето на непълнолетни престъпници (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, § 80); или
- защита на жените срещу насилие, основано на пола, злоупотреби и сексуален тормоз в затворническата среда (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, § 82).

66. Някои цели, на които се позовават правителствата, не са счетени за легитимни от Съда. Например, не е установена легитимна цел по отношение на мярка, запазваща правото на освобождаване от църковен данък само на лица, официално регистрирани като жители в държавата-ответник с мотива, че намаляването не може да бъде аргументирано със същата сила по отношение на лица, които не са пребивавали, както би могло по отношение на тези, които са били, и че процедурата ще бъде по-сложна, ако намаляването се прилага за нерезиденти (*Darby v. Sweden*, 1990, § 33). По същия начин позоваванията на традиции, общи предположения или преобладаващи социални нагласи в дадена държава се считат за недостатъчна обосновка за различно третиране на основата на пол (*Ünal Tekeli v. Turkey*, 2004, § 63; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 127).

67. Възниква специална ситуация по отношение на целта подкрепа и насърчаване на традиционното семейство. Ако Съдът в по-ранната си практика счита тази цел сама по себе си за легитимна или дори похвална (*Marckx v. Belgium*, 1979, § 40) и по принцип убедителна и законна причина, която може да оправдае разликата в третирането (*Karner v. Austria*, 2003, § 40), този подход донякъде се промени в по-новите дела, тълкуващи Конвенцията в светлината на съвременните условия. В резултат на това Съдът счита целта за защита на семейството в традиционния смисъл като „доста абстрактна“ (*X and Others v. Austria* [GC], 2013, § 139) и легитимна само при определени условия (*Taddeucci and McCall v. Italy*, 2016, § 93). По делото *Bayev and Others v. Russia*, 2017, например Съдът приема, че няма причина да се счита поддържането на семейните ценности като основа на обществото за несъвместимо с признаването на социалното приемане на хомосексуалността, особено с оглед на нарастващата обща тенденция за включване на връзките между еднополовите двойки в понятието „семеен живот“ (§ 67).

68. И накрая, целите, посочени от правителствата за оправдаване на различното третиране, могат да се считат за легитимни само ако са въведени определени предпазни мерки, а задачата на Съда е да проучи дали такива предпазни мерки съществуват на всеки етап от прилагането на мерките и дали те са ефективни. Например временното настаняване на деца в отделен клас на основание, че те не владеят адекватно езика на обучение в училище, като такова не противоречи автоматично на член 14 от Конвенцията. В действителност, при определени обстоятелства такова настаняване може да преследва легитимната цел за адаптиране на образователната система към специфичните нужди на децата. Когато обаче такава мярка засяга непропорционално или дори изключително членовете на конкретна етническа група, тогава трябва да се въведат подходящи предпазни мерки (*Oršuš and Others v. Croatia* [GC], 2010, § 157).

2. Пропорционалност

69. След като установи легитимна цел, Съдът изисква разликата в третирането да постигне справедлив баланс между защитата на интересите на общността и зачитането на правата и свободите на индивида (the *Belgian linguistic case*, 1968, § 10 от частта „по правото“). По този начин Съдът изисква разумно съотношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 135; *Fabris v. France* [GC], 2013, § 56; *Mazurek v. France*, 2000, §§ 46 и 48; *Larkos v. Cyprus* [GC], 1999, § 29).

70. Тъй като ролята на Съда не е да замества компетентните национални органи при преценката дали и до каква степен различията в иначе подобни ситуации оправдават различното третиране, държавите се ползват с определена свобода на преценка. Обхватът на тази свобода ще варира в зависимост от обстоятелствата, предмета и предисторията на делото (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 136; *Stummer v. Austria* [GC], 2011, § 88; *Burden v. the United Kingdom* [GC], 2008, § 60; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 61).

71. От една страна, Съдът е посочил някои области, в които свободата на преценка на държавата остава доста широка. Например Съдът е приел, че поради прякото им познаване на обществото и неговите потребности, националните власти по принцип са в по-добра позиция от международния съдия да преценят това, което е в обществен интерес на социална или икономическа основа, а Съдът обикновено ще зачита избора на политика на законодателя, освен ако той не е явно без разумно основание (*Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*, 2018, § 94; *Mamatas and Others v. Greece*, 2016, §§ 88-89; *Stummer v. Austria* [GC], 2011, § 89; *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009, § 83; *Burden v. the United Kingdom* [GC], 2008, § 60; *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006, § 52; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 61). Същото важи и за въпроси, свързани с общи мерки на социалната стратегия (the *Belgian linguistic case*, 1968, § 10 от частта „по правото“) и собствеността (*Chabauty v. France* [GC], 2012, § 50).

72. От друга страна, Съдът е установил и някои признаци за дискриминация, при които такава свобода е ограничена. Съдът неведнъж е приемал, че никаква разлика в третирането, основаваща се изключително или в решаваща степен на етническия произход на дадено лице, не може да бъде обективно обоснована в едно модерно демократично общество, изградено на принципите на плурализма и зачитането на различни култури (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 176; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, §§ 43-44). По същия начин разликите в третирането въз основа на пол или сексуална ориентация могат да бъдат оправдани само по много сериозни причини (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985, § 78; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 127; *Schalk and Kopf v. Austria*, 2010, § 97).

73. Както при останалите разпоредби на Конвенцията, един от критериите, използвани от Съда за определяне на свободата на преценка на държавата по делата за дискриминация, е наличието и степента на консенсус между договарящите се държави по въпроса. Тъй като Конвенцията е преди всичко система за защита на правата на човека, Съдът трябва да вземе предвид променящите се условия в договарящите се държави и да отговори на всеки възникващ консенсус относно стандартите, които трябва да се постигнат (*Weller v. Hungary*, 2009, § 28; *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006, §§ 63-64; *Ünal Tekeli v. Turkey*, 2004, § 54; *Stafford v. the United Kingdom* [GC], 2002, § 68; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 126).

IV. Тежест на доказване

A. Принципът: *affirmanti incumbit probatio*

74. Когато разглежда дела, по отношение на доказателствата Съдът обикновено прилага принципа *affirmanti incumbit probatio*, тоест, жалбоподателят следва да докаже неговите/нейните твърдения.

75. Съдът прилага стандарта за доказване „извън разумно съмнение“ като нормален стандарт за всички права, посочени в Конвенцията. В производството пред Съда няма процесуални бариери пред допустимостта на доказателствата или предварително определени формули за тяхната оценка. Съдът приема заключенията, които според него се подкрепят от свободната преценка на всички доказателства, включително такива изводи, които могат да произтичат от фактите и твърденията на страните. Съгласно установената съдебна практика доказателствата могат да произтичат от съвместното съществуване на достатъчно силни, ясни и съгласувани изводи или на подобни неопровергани фактически презумпции. Освен това нивото на убеждаване, необходимо за постигане на конкретен извод, и в тази връзка разпределението на доказателствената тежест са неразривно свързани със спецификата на фактите, естеството на изложеното твърдение и визираното право по Конвенцията. Съдът също така обръща внимание на сериозността, която се придава на решението, че договарящата се държава е нарушила основни права (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 147; *Timishev v. Russia*, 2005, § 39; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 178).

76. По делото *Timishev v. Russia*, 2005, жалбоподателят твърди, че е бил възпрепятстван да премине контролно-пропускателен пункт в определен регион поради чеченския си етнически произход. Съдът приема, че това се потвърждава от официални документи, в които се отбелязва съществуването на политика за ограничаване на движението на етнически чеченци. Обяснението на държавата е снето за неубедително поради несъответствия в нейните твърдения, че засегнатият е напуснал доброволно, след като е получил отказ за приоритет на опашката. Съответно Съдът приема, че жалбоподателят е бил дискриминиран въз основа на своята етническа принадлежност.

77. Съдът е установил, че след като жалбоподателят е показал разлика в третирането, правителството трябва да докаже, че то е оправдано (*Timishev v. Russia*, 2005, § 57).

B. Изключението: обръщане на доказателствената тежест

78. Съдът също така е признал, че производството по Конвенцията не се поддава във всички случаи на стриктно прилагане на принципа *affirmanti incumbit probatio*. Например, когато разглежданите събития са изцяло или до голяма степен в рамките на изключителните знания на властите, тежестта на доказване може да се счита че лежи върху властите да предоставят задоволително и убедително обяснение (*Salman v. Turkey* [GC], 2000, § 100; *Anguelova v. Bulgaria*, § 111; *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, 2020). Съдът е прехвърлил тежестта на доказване и по други дела, където на практика би било изключително трудно жалбоподателят да докаже дискриминация (*Cința v. Romania*, 2020).

79. По делата за дискриминация Съдът не е изключил, че в някои случаи на предполагаема дискриминация от ответното правителство може да се изисква да опровергае аргументираното твърдение за дискриминация и – ако не го направи – Съдът може да установи нарушение на член 14 от Конвенцията на това основание. Когато обаче се твърди, че насилствен акт е мотивиран от расови предразсъдъци, такъв подход би бил равносilen на изискването от ответното правителство да докаже липсата на определено субективно отношение от страна на извършителя (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 157; *Bekos and Koutropoulos v. Greece*,

2005, § 65). В резултат на това твърденият отказ на властите да извършат ефективно разследване на предполагаемия расистки мотив за насилствено действие сам по себе си не трябва да прехвърля тежестта на доказване върху правителството по отношение на твърдяното нарушение на член 14 от Конвенцията, взет във връзка с материалния аспект на член 2 или член 3 (*ibid.*).

80. Делото *Nachova and Others v. Bulgaria* [GC] (2005) се отнася до разстрела на двама роми-бегълци от военната полиция по време на опит за арест. В крайна сметка Съдът заключава, че не е установено, че расистките нагласи са играли роля в смъртта на бегълците (вж. също *Adam v. Slovakia*, 2016). Но по отношение на нарушението на член 14, взет във връзка с процесуалния аспект на член 2, Съдът стига до заключението, че властите не са изпълнили задължението си да предприемат всички възможни стъпки за разследване дали дискриминацията може да е играла роля в събитията.

81. По делото *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, 2020, с оглед на особеностите на делото – с повишението на убиеца, предоставянето му на няколко облаги без никакво правно основание, прославянето му като герой от редица високопоставени азербайджански служители, както и създаването на специална страница на уебсайта на президента – по мнение на Съда, жалбоподателите са изложили достатъчно силни, ясни и съгласувани изводи, за да направят убедително *prima facie* твърдение, че процесните мерки са били мотивирани от етническия произход на жертвите. Предвид трудността на жалбоподателите да докажат такова пристрастие извън разумно съмнение, Съдът, в конкретните обстоятелства по делото, обръща тежестта на доказване, така че на Азербайджан се възлага задължението да опровергае спорното твърдение за дискриминация, което той не успява да направи.

82. За да опровергае презумпцията за дискриминация, държавата може да докаже, че жалбоподателят всъщност не се намира в подобна или сравнима ситуация с неговия „сравнител“, че различното третиране не се основава на защитен признак, а на други обективни разлики, или че разликата в третирането е била оправдана (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, § 65; *Chassagnou and Others v. France* [GC], 1999, §§ 91-92; *Timishev v. Russia*, 2005, § 57; *Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 114; *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 177).

83. В случаите на предполагаема непряка дискриминация жалбоподателите могат да имат затруднения при доказването на дискриминационно третиране. В такива случаи статистическите данни могат да играят важна роля в подпомагането на жалбоподателя да създаде презумпция за дискриминация. Когато жалбоподателят е в състояние да докаже, въз основа на неоспорима официална статистика, съществуването на *prima facie* индикации, че конкретно правило - макар и формулирано по неутрален начин - всъщност засяга значително по-висок процент на определена група в сравнение с друга група, правителството-ответник трябва да покаже, че това е резултат от обективни фактори, несвързани с каквато и да е дискриминация (*Hoogendijk v. the Netherlands* (dec.), 2005; *D.H. and Others v. the Czech Republic*, 2007, § 180; *Di Trizio v. Switzerland*, 2016, § 86). Например по делото *Talpis v. Italy*, 2017, Съдът приема, че жалбоподателят е показал съществуването на *prima facie* дискриминация чрез заключенията на няколко органа, които показват степента на дискриминация на жените по отношение на домашното насилие (§ 145).

84. Статистическите данни, които изглеждат при критично изследване като надеждни и значими, ще бъдат достатъчни, за да представят *prima facie* доказателство, което кандидатът трябва да представи. Това обаче не означава, че непряката дискриминация не може да бъде доказана без статистически доказателства (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 188).

85. По делото *Opuz v. Turkey*, 2009, например, на Съда не са представени статистически данни, които да показват, че жертвите на домашно насилие са предимно жени и е отбелязано, че Амнести интернешънъл заявява, че няма надеждни данни в този смисъл. По-скоро Съдът е бил готов да приеме оценката на Амнести интернешънъл, уважавана международна

неправителствена организация и на Комитета на ООН за премахване на дискриминацията срещу жените, че насилието срещу жени е важен проблем в Турция.

86. По други дела практиките или вярванията на други лица, принадлежащи към същата защитена категория, могат да представляват достатъчно доказателство. По делото *Oršuš and Others v. Croatia* [GC], 2010, относно настаняването на ромски деца в класове само за роми поради твърдяното им слабо владение на хърватския език, Съдът установява, че за разлика от делото *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, статистиката сама по себе си не поражда презумпция за дискриминация. Фактът обаче, че мярката за настаняване на деца в отделни класове въз основа на недостатъчните им езикови умения се е прилагала само за ромските ученици, поражда презумпция за различно третиране.

V. Дискриминация по признаци

87. Член 14 не забранява всички разлики в третирането, а само тези, които се основават на идентифицируема, обективна или лична характеристика или „признак“, по който лицата или групите лица се различават помежду си (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, § 134; *Fábián v. Hungary* [GC], 2017, § 113; *Kiyutin v. Russia*, 2011, § 56).

88. Член 14 от Конвенцията предоставя отворен списък на основания, защитени срещу дискриминация, както е показано с думите „всякаква дискриминация, основана на“ (на френски „*notamment*“) и включването в списъка на фразата „друг някакъв признак“ (на френски „*toute autre situation*“) (*Clift v. the United Kingdom*, 2010, § 55; *Engel and Others v. the Netherlands*, 1976, § 72; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 70). Съдът е развил богата съдебна практика, която е разширила броя на защитените основания, чрез тълкуване на израза „друг признак“ разширително и в светлината на съвременните условия.

89. В това отношение Съдът подчертава, че забраната за дискриминация, залегнала в член 14, има смисъл само ако във всеки конкретен случай личното положение на жалбоподателя във връзка с критериите, изброени в тази разпоредба, е взето предвид точно каквото е. Ако се процедира по друг начин, като се отхвърлят твърденията на жертвата с мотива, че той или тя е могъл да избегне дискриминацията, като промени един от въпросните фактори - например чрез придобиване на определено гражданство – това ще направи член 14 лишен от съдържание (*Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009, § 91).

A. Пол

90. Що се отнася до дискриминацията на основата на пол, Съдът многократно е заявявал, че напредъкът по отношение на равенството между половете днес е основна цел в държавите членки на Съвета на Европа (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 127) и че по принцип трябва да се изтъкнат „много сериозни причини“, преди такава разлика в третирането да може да се счита за съвместима с Конвенцията (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985, § 78; *Burghartz v. Switzerland*, 1994, § 27; *Schuler-Zraggen v. Switzerland*, 1993, § 67; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 127; *J.D. and A. v. the United Kingdom*, 2019, § 89).

91. Съдът е приел, че позоваванията на традиции, общи предположения или преобладаващи социални нагласи в определена държава са недостатъчно оправдание за различното третиране на основата на пол (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 127). Например за държавите е недопустимо да налагат традиции, които произтичат от първичната роля на мъжа и второстепенната роля на жената в семейството (*Ünal Tekeli v. Turkey*, 2004, § 63; *Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 127). Позоваването на традиционното разпределение на джендърните роли в обществото не може да оправдае, например, изключването на мъжете от правото на родителски отпуск. Джендърните стереотипи, като възприемането на жените като полагащи преди всичко грижи за деца, а на мъжете като преди всичко осигуряващи прехраната, не могат сами по себе си да се считат за достатъчно оправдание за разлика в третирането, в по-голяма степен от подобни стереотипи основани на раса, етнически произход, цвят или сексуална ориентация (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012, § 143).

92. Съдът е установил, че различното третиране на основата на пол е нарушило член 14 в различни области, като например:

- равенство в брака (*Ünal Tekeli v. Turkey*, 2004; *Burghartz v. Switzerland*, 1994);
- достъп до заетост (*Emel Boyraz v. Turkey*, 2014);
- родителски отпуск и надбавки (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012);

- пенсиите на преживелия съпруг (*Willis v. the United Kingdom*, 2002);
- граждански задължения (*Zarb Adami v. Malta*, 2006; *Karlheinz Schmidt v. Germany*, 1994);
- събиране на семейства (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985);
- фамилни имена на децата (*Cusan and Fazzo v. Italy*, 2014); или
- домашно насилие (*Opuz v. Turkey*, 2009; *Volodina v. Russia*, 2019).

93. По делото *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, 2017, Съдът е приел, че разглежданият проблем е предположението, направено от националните съдилища в производството по медицинска небрежност, че сексуалността не е толкова важна за петдесетгодишна жена и майка на две деца, колкото за някой на по-млада възраст. Това предположение отразява традиционната идея за женската сексуалност, която по същество е свързана с целите на раждането на дете и по този начин игнорира нейното физическо и психологическо значение за самореализацията на жените.

94. Най-общо казано, в контекста на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1, Съдът прилага теста „явно без разумно основание“ само към обстоятелства, при които твърдяна разлика в третирането е резултат от преходна мярка, предназначена да коригира историческо неравенство (*Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006, §§ 61-66; *Runkee and White v. the United Kingdom*, 2007, §§ 40-41; *British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom*, 2016, § 81). Съдът например признава, че разликата в третирането между мъжете и жените в държавната пенсионна схема е приемлива, тъй като представлява форма на позитивни мерки, насочени към коригиране на фактическите неравенства между двата пола (*Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006, § 61; *Andrle v. the Czech Republic*, 2011, § 60). По същия начин по делото *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, по отношение на ненаказването на жени-нарушителки с доживотен затвор, Съдът взема под внимание защитата на жените срещу насилие, основано на пола, злоупотреби и сексуален тормоз в затворническата среда, както и нуждите от защита на бременността и майчинството (§ 82). Съдът също така установява по делото *Alexandru Enache v. Romania*, 2017, че националното законодателство, позволяващо отлагане на изтърпяване на наказанието затвор за майки, но не и за бащи на малки деца е оправдано, за да се вземе предвид конкретната връзка между майката и нейното дете през първата година от живота на детето (§ 76).

95. Извън имуществения контекст по отношение на преходните мерки и когато твърдяната дискриминация се основава на пол, ще бъдат необходими „много сериозни причини“, които да оправдаят оспорената мярка по отношение на жалбоподателите. По делото *J.D. and A. v. the United Kingdom*, 2019, когато жалбоподателката е била настанена по „схема за сигурност“, предназначена да защитава жертвите на тежко домашно насилие, Съдът е установил, че намаляването на нейната жилищна надбавка е в противоречие с целта на тази схема (да ѝ позволи да остане в дома си за нейната собствена безопасност) и че не са посочени сериозни причини, които да оправдаят определянето на приоритета на едната легитимна цел пред другата.

96. Съдът е разгледал и редица дела, касаещи домашно насилие по членове 2 и/или 3, взети във връзка с член 14. Съдът изрично счита домашното насилие за форма на насилие, основано на пола, което от своя страна е форма на дискриминация срещу жените (*Opuz v. Turkey*, 2009, §§ 184-191; *Halime Kiliç v. Turkey*, 2016, § 113; *M.G. v. Turkey*, 2016, § 115). В това отношение неспособността на държавата да защити жените срещу домашно насилие може да наруши правото им на еднаква защита от закона и този провал не е необходимо да бъде умишлен (*Talpis v. Italy*, 2017, § 141; *Opuz v. Turkey*, 2009, § 191; *Eremia v. the Republic of Moldova*, 2013, § 85; *T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*, 2014, § 57).

97. По делото *Eremia v. the Republic of Moldova*, 2013, което се отнася до неспособността на местните власти да предприемат адекватни мерки за защита на жалбоподателката и нейните

дъщери от домашно насилие, Съдът констатира, че (без)действието на властите не е просто провал или забавяне при справяне с насилието срещу първата жалбоподателка, извършено от нейния съпруг, но е представлявало многократно допустителство на такова насилие и отразява дискриминационно отношение към първата жалбоподателка като жена (§ 89; вж. също *Mudric v. the Republic of Moldova*, 2013, § 63).

98. По делото *Volodina v. Russia*, 2019, Съдът констатира, че руската правна рамка, която не определя домашното насилие, независимо дали като отделно престъпление или като отегчаващ елемент на други престъпления, и установява минимален праг на тежестта на нараняванията, необходими за започване на наказателно производство от прокуратурата, не отговаря на изискванията, присъщи на позитивното задължение на държавата да създаде и прилага ефективна система за наказване на всички форми на домашно насилие и осигуряване на достатъчни предпазни мерки за жертвите. Подобно отсъствие на законодателство, определящо домашното насилие и справянето с него на системно ниво, показва нежеланието на властите да признаят сериозността и степента на проблема с домашното насилие в Русия и неговия дискриминационен ефект върху жените. Толерирайки дълги години климат, благоприятен за домашно насилие, руските власти не са успели да създадат условия за материално равенство между половете, което да позволи на жените да живеят без страх от малтретиране или нападения върху физическата им цялост и да се възползват от еднаквата защита на закона.

99. По делото *Napotnik v. Romania*, 2020, Съдът за пръв път е разгледал дело за предполагаема дискриминация въз основа на бременност. Той счита, че тъй като само жените могат да бъдат третирани по различен начин въз основа на бременност, такава разлика в третирането представлява пряка дискриминация на основата на пол, ако не е оправдана (§ 77). Той констатира, че предсрочното прекратяване на дипломатическото командироване на жалбоподателката в чужбина поради бременността ѝ е било необходимо за осигуряване и поддържане на функционалния капацитет на дипломатическата мисия и в крайна сметка за защита на правата на другите. Националните органи са предоставили относими и достатъчни причини, за да оправдаят тази мярка и поради това жалбоподателката не е била дискриминирана.

В. Раса и цвят

100. Етническата принадлежност и расата са свързани и припокриващи се понятия (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 43; *Timishev v. Russia*, 2005, § 56). Докато понятието раса се корени в идеята за биологичната класификация на човешките същества в подвидове въз основа на морфологични характеристики като цвят на кожата или характеристики на лицето, етническата принадлежност произтича от идеята за обществени групи, белязани по-специално от обща националност, племенна принадлежност, религия, споделен език или културен и традиционен произход и особености (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 43; *Timishev v. Russia*, 2005, § 55).

101. Дискриминацията поради действителен или възприет етнически произход на дадено лице е форма на расова дискриминация (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 43; *Timishev v. Russia*, 2005, § 55). Расовата дискриминация като расово насилие е особено възмутителна и с оглед на нейните опасни последици изисква специална бдителност и енергична реакция от страна на властите. Поради тази причина властите трябва да използват всички налични средства за борба с расизма, като по този начин засилват визията на демокрацията за общество, в което многообразието не се възприема като заплаха, а като източник на богатство (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 43; *Nachova and Others* [GC], 2005, § 145; *Timishev v. Russia*, 2005, § 56; *Soare and Others v. Romania*, 2011, § 201; *Stoica v. Romania*, 2008, § 117).

102. В този контекст, когато разликата в третирането се основава на раса или етническа принадлежност, понятието обективно и разумно оправдание трябва да се тълкува възможно най-стриктно (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 196; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 44). Никаква разлика в третирането, която се основава изключително или в решаваща степен на етническия произход на дадено лице, не може да бъде обективно оправдана в съвременното демократично общество, изградено на принципите на плурализма и уважението към различните култури (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 176; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, § 44; *Timishev v. Russia*, 2005, § 58).

103. Съдът е разгледал редица случаи на расистко насилие, извършено от полицията (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005; *B.S. v. Spain*, 2012; *Stoica v. Romania*, 2008; *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005; *Turan Cakir v. Belgium*, 2009) или от частни лица (*Abdu v. Bulgaria*, 2014; *Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*, 2005; *Šečić v. Croatia*, 2007; *Makhashev v. Russia*, 2012; *Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine*, 2012).⁴

104. В това отношение органите по Конвенцията също са приели, че дискриминацията, основана на раса, може при определени обстоятелства сама по себе си да представлява „унизително отнасяне“ по смисъла на член 3 (*East African Asians v. the United Kingdom*, 1973, Commission's report; *Abdu v. Bulgaria*, 2014, § 38).

105. Когато има подозрения, че расистките нагласи са предизвикали насилие, е особено важно официалното разследване да се провежда енергично и безпристрастно. Освен това, при разследване на инциденти с насилие, предизвикани от предполагаеми расистки нагласи, държавните органи са длъжни да предприемат всички разумни действия, за да установят дали е имало расистки мотиви и да установят дали чувствата на омраза или предразсъдъци въз основа на етническия произход на дадено лице са играли роля в събитията. Това трябва да се направи, като се има предвид необходимостта непрекъснато да се потвърждава осъждането от обществото на расизма и етническата омраза и да се поддържа доверието на малцинствата в способността на властите да ги предпазват от заплахата от расистко насилие (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 160; *Abdu v. Bulgaria*, 2014, § 29). Следователно задължението на властите да търсят възможна връзка между расистките нагласи и даден акт на насилие е не само аспект на процесуалните задължения, произтичащи от членове 2 и 3 от Конвенцията, но и част от отговорността на държавите по член 14 от Конвенцията, взет във връзка с членове 2 и 3 (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 160; *Abdu v. Bulgaria*, 2014, § 31; *Menson and Others v. the United Kingdom* (dec.), 2003).

106. Съдът е уточнил обхвата на задължението за разследване на расистки мотивиран акт на насилие по делото *Škorjanec v. Croatia*, 2017, където жалбоподателката е била нападната поради ромската етническа принадлежност на партньора си. По този начин член 14 във връзка с член 3 се отнася не само до актове на насилие, основаващи се на действителния или възприетия личен статут или характеристики на жертвата, но също така и на актове на насилие, основани на действителна или предполагаема асоциация или връзка на жертвата с друго лице, което действително или предполагаемо притежава определен признак или защитена характеристика.

107. Съдът е установил нарушение на член 14 във връзка с член 8 по делото *Burlyya and Others v. Ukraine*, 2018, относно провала на полицията да защити ромски жители от предварително планираното нападение над домовете им от анти-ромска тълпа. Въпреки че някои от жалбоподателите са отсъствали от селото по време на събитията и не е имало физическо насилие, Съдът по-специално взема предвид фактите, че никога не е било проведено разследване и никое лице не е било държано отговорно за нападението.

108. Съдът също така е установил нарушения на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1 в редица дела, касаещи правото на образование на ромски ученици (*D.H. and Others v. the Czech*

⁴ Вж. при „Дискриминация чрез насилие“ по-долу.

Republic [GC], 2007; *Horváth and Kiss v. Hungary*, 2013; *Oršuš and Others v. Croatia* [GC], 2010; *Lavida and Others v. Greece*, 2013; *Sampanis and Others v. Greece*, 2008).⁵

109. Освен това, по-специално по отношение на дискриминацията срещу ромите, Съдът многократно подчертава, че в резултат на тяхната бурна история и постоянно прогонване ромите са се превърнали в специфичен тип малцинство в неравностойно и уязвимо положение (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007, § 182). Следователно трябва да се обърне специално внимание на техните нужди и различния им начин на живот както в съответната регулаторна рамка, така и при вземане на решения в конкретни случаи (*ibid.*, § 181).

110. Други области, в които Съдът е установил нарушения на неговите разпоредби за недискриминация на основата на расова/етническа дискриминация, се отнасят до изискването спрямо определено лице за присъединяване към един от трите „конститутивни народа“ на Босна и Херцеговина, за да има право да участва в избори за най-високите политически постове в тази страна (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009), правото на свободно придвижване на чеченците в Русия, за което е установено, че е ограничено единствено поради етническия произход на жалбоподателя (*Timishev v. Russia*, 2005), правилата за събиране на семейство, които са имали несъразмерно неблагоприятен ефект върху лица от различен етнически произход (*Biao v. Denmark* [GC], 2016).

111. Съдът обаче може да реши да не разглежда дело по член 14, когато вече е установил отделно нарушение на материалноправната разпоредба на Конвенцията. Например по делото *V.C. v. Slovakia*, 2011, което се отнася до стерилизацията на ромска жена без нейното информирано съгласие, Съдът констатира нарушение на член 3 (забрана на изтезанията) и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) и не счита за необходимо да разгледа отделно жалбата по член 14.

С. Език

112. Водещото дело, в което Съдът разглежда дискриминацията на основата на език, е *Belgian linguistic case*, 1968, относно преподаването на езици в белгийската образователна система. Държавата отказва да създаде или да субсидира в холандския едноезичен регион начално образование, в което френският език е използван като език на обучение. За Съда разликата в третирането е оправдана, тъй като двата региона са предимно едноезични и не би било осъществимо преподаването и на двата езика. Освен това семействата не са били възпрепятствани да използват частно образование на френски в холандско говорещите региони.

113. В следващата си практика органите по Конвенцията установяват, че Конвенцията не гарантира езиковата свобода като такава, и по-специално правото да се използва езикът по избор в отношенията на дадено лице с публични институции и да се получи отговор на този език (*Igors Dmitrijevs v. Latvia*, 2006, § 85; *Pahor v. Italy*, 1994, Commission decision; *Association "Andecha Astur" v. Spain*, 1997, Commission decision; *Fryske Nasjonale Partij and Others v. the Netherlands*, 1985, Commission decision; *Isop v. Austria*, 1962, Commission decision).

114. Делото *Macalin Moxamed Sed Dahir v. Switzerland* (dec.) (2015) касае сомалийска гражданка, живееща и омъжена в Швейцария, чието искане на разрешение да промени името си е отказано. Молбата ѝ произтича от факта, че когато моминското име на жалбоподателката се произнася със „западно“ произношение, то придобива унизително значение на сомалийски език. Жалбоподателката твърди, че е била жертва на дискриминация на основата на език, което представлява нарушение на член 14 във връзка с член 8. Съдът счита жалбата за явно необоснована, тъй като езикът, на който се чува обидното значение, е сомалийски и

⁵ Вж. при „Право на образование“ по-долу.

следователно ситуацията на жалбоподателя не е сравнима с тази на лицата, чиито имена придобиват унижително значение в широко разпространените национални езици.

D. Религия

115. Наред със защитата срещу дискриминация на основата на религия, предвидена в член 14, Конвенцията съдържа материалноправна разпоредба, изрично предвиждаща правото на свобода на мисълта, съвестта и религията, залегнало в член 9 от Конвенцията.⁶ Тези понятия защитават „атеистите, агностиците, скептиците и незаинтересуваните“, като по този начин защитават онези, които решат да поддържат или не религиозни вярвания и да практикуват или да не практикуват определена религия (*S.A.S. v. France* [GC], 2014, § 124; *İzzettin Doğan and Others v. Turkey* [GC], 2016, § 103). Религията и убежденията са по същество лични и субективни и не е задължително да се отнасят до вяра, свързана с институции (*Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*, 2006, §§ 57-58; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, 2001, § 114; *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], 2000, §§ 62 и 78). Установено е също, че по-новите религии, като сциентологията, отговарят на условията за защита (*Church of Scientology Moscow v. Russia*, 2007).

116. На няколко пъти Съдът е постановил, че при упражняване на регулаторната си власт в тази сфера и в отношенията си към различните религии, деноминации и вярвания, държавата е длъжна да остане неутрална и безпристрастна (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, 2007, § 131; *Manoussakis and Others v. Greece*, 1996, § 47; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, 2001, § 123). Това задължение е несъвместимо с каквато и да било власт от страна на държавата да оценява легитимността на религиозните вярвания или начините, по които тези вярвания са изразени (*İzzettin Doğan and Others v. Turkey* [GC], 2016, § 68; *S.A.S. v. France* [GC], 2014, § 55; *Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013, § 81).

117. Религиозните общности са автономни в смисъл, че държавите не са длъжни да създават определена правна рамка, за да им предоставят специален статут, включващ специфични привилегии, но държава, която е създала такъв статут, трябва да гарантира, че религиозните групи имат справедлива възможност да кандидатстват за този статут и че установените критерии се прилагат по недискриминационен начин (*İzzettin Doğan and Others v. Turkey* [GC], 2016, § 164). По отношение на дискриминацията въз основа на религия Съдът е приел, че различното третиране, основаващо се основно на религия, не е приемливо (*Hoffmann v. Austria*, 1993, § 36).

118. Съдът е констатирал, че разликата в третирането на основата на религия не е била достатъчно оправдана, като по този начин се е стигнало до нарушение на член 14, по дела, касаещи например:

- дискриминационно насилие, основано на вярванията на жалбоподателите (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, 2007; *Milanović v. Serbia*, 2010);
- невъзможността някои църкви да осигуряват религиозно образование в училищата и да сключват официално признати религиозни бракове (*Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia*, 2010);
- отказът да се предоставят родителски права предвид религиозните убеждения на родителя (*Hoffmann v. Austria*, 1993; *Vojnity v. Hungary*, 2013);
- забраната за служителите на частна компания да носят религиозни символи, въпреки че те не предизвикват никакви опасения за здравето или безопасността (*Eweida and*

⁶ В тази връзка вж. също [Guide on Article 9 of the Convention](#) (свобода на мисълта, съвестта и религията).

Others v. the United Kingdom, 2013; вж. *a contrario*, *Ebrahimian v. France*, 2015, което е било разгледано само от гледна точка на член 9);

- изискването за получаване на удостоверение за одобрение за имигранти, желаещи да сключат брак, другаде освен в Църквата на Англия (*O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, 2010);
- непоследователното прилагане на квалификационни периоди за допустимост за регистрация като религиозно общество (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria*, 2008);
- неосигуряването на ученик, освободен от религиозно обучение, на уроци по етика и свързани с това оценки (*Grzelak v. Poland*, 2010);
- непризнаването на услуги, свързани с алевитската вяра, като религиозна обществена услуга (*Izzettin Doğan and Others v. Turkey* [GC], 2016).

119. Съдът констатира дискриминация по асоциация на основата на религия по делото *Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, относно разликата в третирането, понесена от жалбоподателката, като бенефициент на завещание, съставено в съответствие с Гражданския кодекс от наследодател с мюсюлманска вяра, в сравнение с немюсюлмански наследодател. Съдът е установил също така позитивно задължение за държавите да третират по различен начин лица, осъдени за престъпления, извършени поради техните религиозни убеждения (*Thlimmenos v. Greece* [GC], 2000).

120. В някои случаи други конкуриращи се права или свободи са имали превес над свободата на религията, което води до заключението, че разликата в третирането на основание религия е била оправдана. По делото *S.A.S. v. France* [GC], 2014, по отношение на забраната за пълно покриване на лицето на обществени места Съдът констатира, че макар да може да се счита, че въпросната забрана е имала специфични негативни последици върху положението на мюсюлманките, които по религиозни причини желаят да носят покривало върху цялото лице публично, тази мярка е имала обективно и разумно оправдание, а именно преследване на целите за обществена безопасност и зачитане на минималния набор от ценности в едно отворено и демократично общество (§§ 160-162; вж. също *Köse and Others v. Turkey* (dec.), 2006). По делото *Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013, относно, наред с другото, правото на регистратор на бракове и на съветник да откажат да сключат еднополови бракове и съответно да предоставят консултации на еднополови двойки, Съдът установява, че тяхното уволнение на основание, че са отказали услугата, за която са били наети, не нарушава техните права по Конвенцията. В това отношение Съдът подчертава, че решението на дадено лице да сключи трудов договор и да поеме отговорности, за които е знаело, че ще повлияят на свободата му да демонстрира религиозните си убеждения, макар и да не е определящо за въпроса дали е имало или не намеса в правата по член 9, въпреки това е необходимо да се вземе предвид когато се преценява дали е постигнат справедлив баланс (§ 109).

121. Делото *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC] (2000) се отнася до отказа на държавата да разреши на ортодоксална еврейска асоциация да извършва ритуални кланета в съответствие със своите строги изисквания. Сдружението-жалбоподател твърди, че отказът на държавата е бил дискриминационен, тъй като е дал такова одобрение на друго сдружение. Съдът констатира, че подобен отказ е преследвал легитимна цел и е съществувало разумно съотношение на пропорционалност между използваните средства и целта, която се цели да бъде реализирана. Следователно то не е нарушило правата на сдружението-жалбоподател съгласно член 14. По делото *Alujer Fernández and Caballero García v. Spain* (dec.), 2001, жалбоподателите са членове на Баптистката евангелска църква във Валенсия и се оплакват от невъзможността им да разпределят част от данъка си върху доходите директно на своята църква, без предварително споразумение с испанската държава. Съдът е обявил жалбата им за недопустима, тъй като задължението, наложено на църквите да постигнат споразумение с държавата, за да имат право

да получават част от приходите от данък върху доходите, не изглежда неоснователно или непропорционално в светлината на широката свобода на преценка от държавите в тази област.

Е. Политическо или друго мнение

122. Още през 1976 г. Съдът установява, че правото на свобода на изразяване защитава не само „информация“ или „идеи“, които са били приети благосклонно или считани за безобидни или посрещани с безразличие, но и тези, които обиждат, шокират или притесняват държавата или който и да е сектор от населението (*Handyside v. the United Kingdom*, 1976, § 49).⁷ Политическото мнение има привилегирован статут. Съдът многократно подчертава, че свободните избори и свободата на изразяване, по-специално свободата на политически дебати, представляват основата на всяка демократична система (*Oran v. Turkey*, 2014, § 51). Съответно правомощията на държавите да ограничават политическото изразяване или дебатите по въпроси от обществен интерес са много ограничени (*Kurski v. Poland*, 2016, § 47).

123. Съдът рядко е разглеждал дела за дискриминация въз основа на политическо или друго мнение на дадено лице. Делото *Georgian Labour Party v. Georgia* (2008) засяга въвеждането на нова система за регистрация на гласоподаватели малко преди изборите в следреволюционен контекст. Съдът констатира, че политическата партия-жалбоподател не успява да докаже, че или оспорените избирателни механизми, или обезправянето на избирателите от определена територия са били насочени изключително към партията-жалбоподател и не са засегнали останалите кандидати, участващи в изборите. Делото *Adali v. Turkey* (2005) се отнася до убийството на журналист, известен със силната си критика към политиките и практиките на тюрското правителство и властите на „Тюрската република Северен Кипър“, и до твърдените многократни актове на сплашване срещу съпругата му, които според нея са били дискриминационни. Съдът не е намерил достатъчно доказателства, за да установи съществуването на дискриминация въз основа на политическо или друго мнение.

124. По делото *Virabyan v. Armenia*, 2012, относно малтретирането на жалбоподателя от агенти на държавата, за което се твърди, че е мотивирано от неговите политически убеждения, Съдът е счел, че задължението на властите да използват всички налични средства за борба с расизма и расисткото насилие се прилага и в случаите, когато за третирането в противоречие с член 3 от Конвенцията се твърди, че е осъществено по политически мотиви. Той отново подчертава, че политическият плурализъм, който предполага мирно съвместно съществуване на разнообразие от политически мнения и движения, е от особено значение за оцеляването на демократичното общество, основано на върховенството на закона. Актовете на насилие, извършени от агенти на държавата, целящи да потиснат, премахнат или обезсърчат политическото несъгласие или да накажат онези, които поддържат или изразяват противно политическо мнение, представляват специална заплаха за идеалите и ценностите на такова общество (§§ 199-200).

Ф. Национален или социален произход

125. Според повтаряща се формула, използвана от Съда, трябва да бъдат изложени много сериозни причини, преди Съдът да може да прецени, че разликата в третирането, основана изключително на признака националност, е съвместима с Конвенцията (*Gaygusuz v. Austria*, 1996, § 42; *Koua Poirrez v. France*, 2003, § 46; *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009, § 87).

126. По делото *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009, например Съдът установява нарушение на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 поради отказа да се вземат предвид годините на работа на жалбоподателката в бившия Съветски съюз при изчисляване на правото ѝ на пенсия, тъй като тя не е имала латвийско гражданство. Съдът отбелязва, че отказът на националните власти да

⁷ В тази връзка вж. също [Guide on Article 10 of the Convention](#) (свобода на изразяване)

вземат предвид годините ѝ на трудова заетост през съветско време извън Латвия, се основава изключително на съображението, че тя няма латвийско гражданство (§ 87).

127. Други случаи във връзка с предполагаема дискриминация на основата на съответната националност включват например:

- отказът на властите да предоставят спешна помощ на безработен мъж, тъй като той няма австрийско гражданство (*Gaygusuz v. Austria*, 1996);
- последиците от загубата на гражданство върху статута на жалбоподателката като майка на многодетно семейство и свързаното с това право на пенсия (*Zeibek v. Greece*, 2009);
- незаконно пребиваваща чужденка, на която е отказана правна помощ за оспорване на бащинството на детето ѝ (*Anakomba Yula v. Belgium*, 2009);
- отказът да се присъди на жалбоподателя помощ за увреждане с мотива, че той не е френски гражданин и че не е имало реципрочно споразумение между Франция и страната му на гражданство по отношение на тази придобивка (*Koua Poirrez v. France*, 2003);
- отказът от социална терапия или релаксация в условията на превантивно задържане поради чуждото гражданство на жалбоподателя (*Rangelov v. Germany*, 2012);
- продължаващият отказ на словенските власти да уредят статута на пребиваващи на жалбоподателите като граждани на други бивши югославски републики след незаконното им „заличаване“ от регистъра на постоянните жители (*Kurić and Others v. Slovenia* [GC], 2012);
- изискването за чужденците без постоянно пребиваване да плащат такси за средно образование (*Ponomaryovi v. Bulgaria*, 2011);
- отказът да се даде възможност за събиране на семейство на натурализирани граждани, за разлика от граждани, родени в страната (*Biao v. Denmark* [GC], 2016);
- общата забрана, приложена със задна дата и безразборно за всички бъдещи осиновители от конкретна чужда държава (*A.H. and Others v. Russia*, 2017).

128. По делото *Biao v. Denmark* [GC], 2016, Съдът установява, че националното законодателство допринесе за създаването на модел, който възпрепятства интеграцията на новопристигналите в страната чужденци и че общите предубедени предположения или преобладаващите социални предразсъдъци в определена държава не предоставят достатъчно оправдание за различното третиране по делата на дискриминация срещу натурализирани граждани (§ 126).

Г. Принадлежност към (национално) малцинство

129. В своята практика Съдът не е дефинирал „национално малцинство“ и не е установил дискриминация единствено на основание „принадлежност към национално малцинство“. Той обаче е засегнал упражняването на правата на различни малцинства в редица случаи.

130. Въпросът за „малцинствените групи“ е повдигнат в някои случаи, свързани с дискриминация, основана на етническа принадлежност. По делото *Paraskeva Todorova v. Bulgaria*, 2010, например на жалбоподателката от ромски произход е отказана условна присъда от националния съд, който се позовава на съществуването на широко разпространено чувство за безнаказаност в обществото, като подчертава по-специално степента на това явление в случая на малцинствени групи, за които условната присъда не е присъда. Съдът счита, че такова решение, взето заедно с етническата принадлежност на жалбоподателя, вероятно ще разкрие назидателна присъда за ромската общност, като осъди лице, принадлежащо към същата малцинствена група (§ 38-40) и установява нарушение на член 14.

131. Съдът също така подчертава необходимостта от защита на „сексуално малцинство“ съгласно член 14. Делото *Bayev and Others v. Russia*, 2017, касае правна забрана за публични изявления относно идентичността, правата и социалния статус на сексуалните малцинства. Правителството твърди, че въпросното законодателство трябва да се разбира в контекст, в който по-голямата част от руснаците не одобряват хомосексуалността и негодуват срещу всякакви прояви на еднополови отношения. Съдът счита, че макар да е вярно, че масовите настроения могат да играят важна роля в оценката на Съда, когато става въпрос за оправдание на основата на морала, въпросното законодателство представлява преднамерено предубеждение към хомосексуално малцинство и би било несъвместимо с основните ценности на Конвенцията, ако упражняването на правата по Конвенцията от малцинствена група е обусловено от приемането му от мнозинството (§ 70).

132. По делото *Molla Sali v. Greece* [GC], 2018, Съдът също така признава „правото на свободна самоидентификация“ като важно право в областта на защитата на малцинствата (§ 157). По това дело жалбоподателката се оплаква от прилагането на ислямското право в производство относно наследяването на съпруга си, въпреки факта, че съпругът ѝ е съставил завещание в съответствие с гръцкия Граждански кодекс. Правителството твърди, че установената съдебна практика на Касационния съд преследва целта да защити тракийското мюсюлманско малцинство. Съдът се съмнява дали оспорената мярка относно наследствените права на жалбоподателката е подходяща за постигане на тази цел. Той постановява, че отказът на правото на членовете на едно религиозно малцинство да се възползват от обикновеното право представлява не само дискриминационно отношение, но и нарушаване на правото им на свободна самоидентификация, което е от основно значение в областта на защитата на малцинствата. Това право се прилага в своя положителен аспект за хората, които желаят да бъдат третирани като членове на малцинство, но също така се отнася и за неговия отрицателен аспект, като право да изберат да не бъдат третирани като членове на определено малцинство. В този втори аспект изборът е напълно свободен при условие че е информиран и трябва да бъде зачитан както от останалите членове на въпросното малцинство, така и от самата държава. Никакъв двустранен или многостранен договор или друг инструмент не изисква от никого да се подчинява против волята си на специален режим по отношение на защитата на малцинствата. Поради това Съдът заключава, че въпросната мярка не е пропорционална на преследваната цел.

Н. Имущество

133. Съдът е разгледал дискриминацията на основата на имущество в две водещи дела: *Chassagnou and Others v. France* [GC], 1999, и *Chabauty v. France* [GC], 2012.

134. Делото *Chassagnou and Others v. France* [GC], 1999, засяга задължителното включване на земите на жалбоподателите в ловните полета на местните сдружения на ловци и задължението да се присъединят към това сдружение, въпреки че те не одобряват целите му. Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 и член 11 от Конвенцията, тъй като разграничението между малките и големите собственици на земя по отношение на тяхната свобода да използват собствеността си за цели, различни от лов, не е имало подходящо оправдание.

135. От друга страна, по делото *Chabauty v. France* [GC], 2012, Съдът е приел, че невъзможността малките земевладелци, за разлика от големите земевладелци, да отстранят земята си от контрола на одобреното сдружение на ловци по съображения, различни от етичните, не представлява нарушение на член 14.

I. Рождение

136. Що се отнася до личната характеристика на „признак рождение“, Съдът счита, че трябва да се изтъкнат много сериозни причини, преди разграничението на основата на извънбрачно рождение да може да се счита за съвместимо с Конвенцията (*Fabris v. France* [GC], 2013, § 59; *Wolter and Sarfert v. Germany*, 2017, § 58; *Inze v. Austria*, 1987, § 41), включително когато разликата в третирането засяга родителите на деца, родени в или извън брака (*Sahin v. Germany* [GC], 2003; *Sommerfeld v. Germany* [GC], 2003).

137. Още през 1979 г. Съдът е приел, че ограниченията върху наследствените права на децата въз основа на рождението са несъвместими с Конвенцията (*Marckx v. Belgium*, 1979, § 59). Оттогава той постоянно повтаря този основен принцип, установявайки забраната за дискриминация въз основа на раждане на дете „извън брака“ като стандарт за защита на европейския обществен ред (*Fabris v. France* [GC], 2013, § 57).

138. В наши дни е общоприето между държавите членки на Съвета на Европа, че децата, родени в брака и децата, родени извън брака, трябва да бъдат третирани еднакво. Това е довело до еднакъв подход от страна на националните законодателни органи по този въпрос и до социални и правни развиятия, които окончателно потвърждават целта за постигане на равенство между децата (*Fabris v. France* [GC], 2013, § 58).

139. Разграничението, което е съществувало в много държави членки между деца „родени извън брака“ („извънбрачни“) и деца „родени в брака“ („законни“) за целите на наследяването е повдигнало няколко въпроса по член 8 от Конвенцията, взет самостоятелно (*Johnston and Others v. Ireland*, 1986) и по член 14 във връзка с член 8 от Конвенцията (*Brauer v. Germany*, 2009; *Vermeire v. Belgium*, 1991) или по член 1 от Протокол № 1 (*Inze v. Austria*, 1987; *Mazurek v. France*, 2000; *Merger and Cros v. France*, 2004; *Fabris v. France* [GC], 2013). Съдът е разширил своята практика, като е включил доброволни разпореждания, потвърждавайки забраната за дискриминация когато става въпрос за завещателни разпореждания (*Pla and Puncernau v. Andorra*, 2004).

140. По дело, свързано с отказа за предоставяне на малтийско гражданство на дете, родено извън брака, чиято майка не е била малтийка, Съдът обяснява, че въпреки че правото на гражданство не е като такова право по Конвенцията и отказът му по делото на жалбоподателя не води до нарушение на член 8, неговото въздействие върху социалната идентичност на жалбоподателя е било такова, че да го приведе в общия обхват на член 14 от Конвенцията (*Genovese v. Malta*, 2011). Впоследствие той констатира нарушение на този член.

141. Въпреки това, в случаите, когато ликвидацията на наследството на починалия е настъпила много преди филиацията на дете, родено извън брака, Съдът е установил, че жалбоподателите в такива случаи нямат достатъчен имуществен интерес по отношение на наследството на починалия си родител, които да представляват „притежание“ по смисъла на член 1 от Протокол № 1 и че *a fortiori* член 14 също не е приложим (*Alboize-Barthes and Alboize-Montezume v. France* (dec.), 2008; *Wysowska v. Poland* (dec.), 2018, § 51).

J. „Друг признак“

142. Думите „друг признак“ обикновено имат широко значение (*Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, § 70) и тяхното тълкуване не се ограничава до характеристики, които са лични в смисъл, че са вродени или вътрешноприсъщи (*Kiyutin v. Russia*, 2011, § 56; *Clift v. the United Kingdom*, 2010, § 56).

1. Възраст

143. Съдът е признал, че възрастта представлява „друг признак“ за целите на член 14 от Конвенцията (*Schwizgebel v. Switzerland*, 2010, § 85; *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, 2017, § 45). Към днешна дата обаче той не е потвърдил, че дискриминацията въз основа на възраст се приравнява с другите признаци за дискриминация (*ibid.*; *British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom*, 2016, § 88).

144. Делото *Schwizgebel v. Switzerland*, 2010, се отнася до неомъжена жена, на която не е разрешено да осинови второ дете, тъй като националното законодателство разрешава осиновяването от самотно лице до определена възраст. Съдът не установява нарушение на член 14 във връзка с член 8, тъй като мярката е преследвала легитимната цел за защита на благосъстоянието и правата на това дете.

145. Съдът също така е разгледал жалби за предполагаема дискриминация въз основа на възраст в случаи, в които се разглежда разликата в третирането между ненавършили пълнолетие и възрастни по отношение на задържането (*D.G. v. Ireland*, 2002; *Bouamar v. Belgium*, 1988) и е постановил, че не е имало нарушение на член 14 във връзка с член 5, тъй като разликата в третирането произтича от защитния характер на режима, прилаган за непълнолетни във всеки отделен случай. В същия дух Съдът е установил, че освобождаването на непълнолетни нарушители от доживотен затвор е съобразено с международната правна рамка по въпроса и е пропорционално на целта за улесняване на поправянето на непълнолетните правонарушители (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, § 80).

146. По делото *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, 2017, жалбоподателката, която е претърпяла гинекологична операция и впоследствие предявява граждански иск срещу болница за медицинска небрежност, се оплаква от намаление на присъдените вреди при обжалване. Съдът приема, че както възрастта, така и полът на жалбоподателката са били решаващи фактори в решението на апелативния съд, който въвежда разлика в третирането въз основа на тези признаци. По делото *Deaconu v. Romania* [Committee], 2019, Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 поради липса на разумно оправдание за отхвърляне на иск за обезщетение на по-малките братя и сестри, като същевременно е присъдено такова на по-възрастните на основание, че поради възрастта им са пострадали по-малко от смъртта на по-малката им сестра в автомобилна катастрофа.

147. Въпросът за дискриминацията въз основа на възраст е повдигнат и в две дела, касаещи съдебния процес на непълнолетни за убийство (*T. v. the United Kingdom* [GC], 1999; *V. v. the United Kingdom* [GC], 1999), но Съдът не е сметнал за необходимо да разгледа тези оплаквания по член 14, тъй като вече е установил нарушение на член 6 § 1 в техните дела.

2. Джендърна идентичност

148. Забраната за дискриминация по член 14 от Конвенцията надлежно обхваща въпроси, свързани със сексуалната ориентация и джендърната идентичност (*Identoba and Others v. Georgia*, 2015, § 96). Съдът също така признава, че джендърната идентичност и сексуалната ориентация са две специфични и интимни характеристики. Следователно всяко объркване между двете би представлявало атака срещу личната репутация, която може да достигне достатъчно ниво на сериозност, за да се докосне до такава интимна характеристика на човека (*Sousa Goucha v. Portugal*, 2016, § 27).

149. Съдът е разгледал редица дела по въпроси, свързани с половата идентичност, по-специално:

- правото на човек да се подложи на операция за смяна на пола (*L. v. Lithuania*, 2007);

- правото на правно признаване на преферирания пол (*Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], 2002; *I. v. the United Kingdom* [GC], 2002; *L. v. Lithuania*, 2007) и законовите изисквания, които трябва да бъдат изпълнени за тази цел (*Hämäläinen v. Finland* [GC], 2014);
- правото на брак (*Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], 2002; *I. v. the United Kingdom* [GC], 2002);
- справедливост на съдебното производство относно искиве за възстановяване на разходи за смяна на пола срещу частна здравноосигурителна компания (*Van Kück v. Germany*, 2003);
- правото да бъде законно признат нечий пол, без да се променя гражданското състояние (*Hämäläinen v. Finland* [GC], 2014);
- отговорност за медицински разходи, направени във връзка с операция за смяна на пола (*Schlumpf v. Switzerland*, 2009).

150. По делото *Hämäläinen v. Finland* [GC], 2014, жалбоподателката, транссексуална жена, омъжена за цисджендърна жена, се оплаква, че за да бъде законно признат нейният женски пол, нейният брак трябва да бъде трансформиран в гражданско партньорство, тъй като по време на събитията във Финландия еднополовите бракове не са били разрешени. Съдът констатира, че жалбоподателката не може да твърди, че е в същото положение като цисджендърните, които са получили законно признаване на пола автоматично при раждането и чиито бракове, според жалбоподателката, не са рискували да бъдат „принудени“ да се подложат на развод по начина, по който нейният развод го прави (§ 112).

151. Някои дела, свързани с джендърна идентичност се разглеждат единствено съгласно материалноправната разпоредба на Конвенцията, без отделно разглеждане по член 14. По делото *Y.Y. v. Turkey*, 2015, жалбоподателят кандидатства за разрешение да се подложи на операция за смяна на пола, което му е отказано от националния съд с мотива, че жалбоподателят не е бил трайно неспособен да създава деца. Съдът констатира, че отказвайки в продължение на много години на жалбоподателя възможността да се подложи на такава операция, държавата по този начин е нарушила правото на жалбоподателя на зачитане на личния му живот съгласно член 8 от Конвенцията.

3. Сексуална ориентация

152. Съдът многократно е включвал сексуалната ориентация сред „другите признаци“, защитени съгласно член 14 (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*, 1999, § 28; *Fretté v. France*, 2002, § 32).

153. През 1999 г. Съдът за пръв път установява нарушение на член 14 по признак сексуална ориентация по дело, свързано с родителски права (*Salgueiro Da Silva Mouta v. Portugal*, 1999). Оттогава той разглежда въпроса за сексуалната ориентация в редица други контексти, включващи:

- различна възраст на съгласие съгласно наказателното право за хомосексуални отношения (*L. and v. v. Austria*, 2003; *S.L. v. Austria*, 2003; *B.B. v. the United Kingdom*, 2004; *Santos Couto v. Portugal*, 2010);
- разрешение за осиновяване на дете (*X and Others v. Austria* [GC], 2013; *E.B. v. France* [GC], 2008; *Gas and Dubois v. France*, 2012);
- право на наследяване на наемното отношение на починалия партньор (*Karner v. Austria*, 2003; *Kozak v. Poland*, 2010);
- социална защита (*P.B. and J.S. v. Austria*, 2010; *Mata Estevez v. Spain* (dec.), 2001);
- условия на задържане (*X v. Turkey*, 2012);

- разпоредби за издръжка на деца (*J.M. v. the United Kingdom*, 2010);
- граждански съюзи (*Vallianatos and Others v. Greece* [GC], 2013);
- брак (*Schalk and Kopf v. Austria*, 2010; *Chapin and Charpentier v. France*, 2016);
- събиране на семейства (*Pajić v. Croatia*, 2016; *Taddeucci and McCall v. Italy*, 2016);
- свобода на мисълта, съвестта и религията (*Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013);
- свобода на събранията и сдружаването (*Bączkowski and Others v. Poland*, 2007; *Alekseyev and Others v. Russia*, 2018; *Genderdoc-M v. Moldova*, 2012; *Zhdanov and Others v. Russia*, 2019; *Berkman v. Russia*, 2020); защита от хомофобска реч или актове на насилие и ефективност на разследването (*Identoba and Others v. Georgia*, 2015; *M.C. and A.C. v. Romania*, 2016; *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, 2020; *Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*, 2020).

154. Съдът подчертава, че дискриминацията на основата на сексуална ориентация е толкова сериозна, колкото дискриминацията на основата на „раса, произход или цвят на кожата“ (*Vejdeland and Others v. Sweden*, 2012, § 55). Когато разликата в третирането се основава на сексуалната ориентация, свободата на преценка на държавата е тясна (*Kozak v. Poland*, 2010, § 92; *Karner v. Austria*, 2003, § 41). Освен това различното третиране, основаващо се единствено на съображения за сексуална ориентация, е неприемливо съгласно Конвенцията (*E.B. v. France* [GC], 2008, §§ 93 and 96; *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*, 1999, § 36; *X and Others v. Austria* [GC], 2013, § 99).

155. Най-важният брой дела, разгледани от Съда във връзка с дискриминация по признак сексуална ориентация, се отнася до правото на зачитане на личния и семейния живот. В тази връзка Съдът тълкува член 8 в светлината на съвременните условия и признава, че отношенията на съжителстваща еднополова двойка, живееща в стабилна фактическа връзка, попадат в понятието „семеен живот“, точно както връзката на двойка от различен пол в същата ситуация (*Schalk and Kopf v. Austria*, 2010, § 94). Освен това Съдът е установил също така, че връзката между две жени, живеещи заедно, и дете, заченато от едната от тях, но отгледано от двете, представлява „семеен живот“ по смисъла на член 8 от Конвенцията (*X and Others v. Austria* [GC], 2013, § 95; *Gas and Dubois v. France*, 2012, § 37).

156. Що се отнася до правото на брак се счита, че невъзможността за еднополов брак не нарушава член 14 във връзка с член 8 или член 12⁸ (*Schalk and Kopf v. Austria*, 2010; *Chapin and Charpentier v. France*, 2016), но изключването на еднополовите двойки от граждански съюз е в нарушение на член 14 във връзка с член 8 (*Vallianatos and Others v. Greece* [GC], 2013). Що се отнася до осиновяванията, по делото *E.B. v. France* [GC], 2008, Съдът констатира нарушение на член 14 поради отказа на властите да одобряват осиновяване въз основа на начина на живот на жалбоподателката като лесбийка, живееща с друга жена. По делото *X and Others v. Austria* [GC], 2013, невъзможността за осиновяване от втори родител за неомъжена еднополова двойка е намерена за дискриминационна в сравнение с неомъжените двойки от различен пол, които са могли да осиновят при подобни обстоятелства. От друга страна, по делото *Gas and Dubois v. France*, 2012, е установено, че отказът от обикновена заповед за осиновяване в полза на хомосексуалния партньор на биологичната майка не е дискриминационен, тъй като на двойките от различен пол в гражданско партньорство също е забранено да получат една заповед за осиновяване. И накрая е установено, че отказът за издаване на разрешения за пребиваване на чуждестранен партньор от същия пол е в нарушение на член 14 във връзка с член 8 (*Pajić v. Croatia*, 2016; *Taddeucci and McCall v. Italy*, 2016).

157. Извън контекста на семейния живот Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 10 по делото *Bayev and Others v. Russia*, 2017, относно законодателна забрана за

⁸ Вж. [Guide on Article 12](#).

насърчаване на хомосексуалността сред непълнолетните, която олицетворява предубеждения от страна на хетеросексуалното мнозинство срещу хомосексуалното малцинство (§ 91). От друга страна, той не констатира нарушение на член 14 във връзка с член 8 от Конвенцията и член 1 от Протокол № 1 по делото *Aldeguer Tomás v. Spain*, 2016, по което жалбоподателят е бил преживял партньор на стабилен еднополов съюз, но не е имал право на наследствена пенсия, тъй като партньорът му е починал преди признаването на еднополовите бракове.

158. По делото *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, 2020, жалбоподателите са хомосексуална двойка, които получават редица сериозни заплахи и обидни коментари, след като публикуват във фейсбук снимка, на която се целуват. Компетентните органи отказват наказателно преследване, установявайки, че поведението на жалбоподателите е „ексцентрично“ и не отговаря на „традиционните семейни ценности“ в страната. Съдът стига до заключението, че жалбоподателите са претърпели дискриминация въз основа на сексуалната си ориентация, без основателна причина, като се има предвид, че омразните коментари на частни лица, насочени срещу тях и хомосексуалната общност като цяло, са подбудени от предубедено отношение към тази общност. Впоследствие същите дискриминационни нагласи са в основата на отказа на властите да изпълнят позитивното си задължение да разследват по ефективен начин.

159. По някои дела Съдът е разгледал въпросите, свързани със сексуалната ориентация, само по материалноправната разпоредба, например в случаите на:

- забрана в наказателното право на хомосексуални отношения между възрастни (*Dudgeon v. the United Kingdom*, 1981; *Norris v. Ireland*, 1988; *Modinos v. Cyprus*, 1993; *A.D.T. v. the United Kingdom*, 2000);
- освобождаване на хомосексуални от въоръжените сили (*Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom*, 1999; *Smith and Grady v. the United Kingdom*, 1999; *Perkins and R. v. the United Kingdom*, 2002; *Beck and Others v. the United Kingdom*, 2002);
- отказ да се регистрират еднополови бракове, сключени в чужбина (*Orlandi and Others v. Italy*, 2017);
- позитивно задължение за приемане на правна рамка, предвиждаща признаването и защитата на еднополовите партньорства (*Oliari and Others v. Italy*, 2015);
- условия на задържане (*Stasi v. France*, 2011).

4. Здраве и увреждане

160. Съдът е потвърдил, че обхватът на член 14 от Конвенцията и член 1 от Протокол № 12 включва дискриминация на основата на увреждане, здравословно състояние или генетични характеристики (*Glor v. Switzerland*, 2009, § 80; *G.N. and Others v. Italy*, 2009, § 126; *Kiyutin v. Russia*, 2011, § 57).

161. Позовавайки се по-специално на [Препоръка 1592 \(2003\)](#) към пълно социално включване на хората с увреждания, приета от Парламентарната асамблея на Съвета на Европа на 29 януари 2003 г. и на [Конвенцията за правата на хората с увреждания](#) на ООН (КПХУ), приета на 13 декември 2006 г., Съдът е счел, че е постигнат европейски и световен консенсус относно необходимостта от защита на хората с увреждания от дискриминационно отношение (*Glor v. Switzerland*, 2009, § 54). Това включва задължение държавите да осигурят „разумно пригаждане“, за да се даде възможност на хората с увреждания да реализират изцяло правата си, а неспазването му представлява дискриминация (*Enver Şahin v. Turkey*, 2018, §§ 67-69; *Çam v. Turkey*, 2016, §§ 65-67; *G.L. v. Italy*, 2020, §§ 60-66).

162. В случаите, свързани с увреждания, свободата на преценка на държавите при установяването на различно правно третиране на хората с увреждания е значително намалена (*Glor v. Switzerland*, 2009, § 84).

163. По делото *Guberina v. Croatia*, 2016, жалбоподателят е поискал освобождаване от данък при закупуването на нов имот, адаптиран към нуждите на детето му с тежки увреждания. Властите не са взели предвид конкретните нужди на сина му и са установили, че той не отговаря на условията за освобождаване от данъци, тъй като вече притежава подходящо жилище. Съдът подчертава, че, като е ратифицирала КПХУ, Хърватия е била длъжна да зачита такива принципи като разумно пригаждане, достъпност и недискриминация на хората с увреждания и че, като игнорира специфичните нужди на семейството на жалбоподателя, свързани с увреждането на детето му, е допуснала нарушение на член 1 от Протокол № 1 във връзка с член 14 от Конвенцията. Съдът признава за пръв път, че дискриминационното отношение към жалбоподателя поради увреждане на детето му е дискриминация, основана на увреждане, обхваната от член 14. По делото *Enver Şahin v. Turkey*, 2018, относно непровеждане на конкретна индивидуална оценка на нуждите на студент с увреждания по отношение на достъпа до университетски помещения, Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1 относно правото на образование. По делото *G.L. v. Italy*, 2020, дете, страдащо от невербален аутизъм, не е могло да получи през първите две години от началното училище специализираната помощ, на която е имало право съгласно съответното законодателство. Подчертавайки необходимостта от тълкуване на член 14 в светлината на изискванията, посочени, наред с другото в КПХУ, значението на началното образование и задължението на държавите да бъдат особено внимателни към избора си на политики в областта на образователните потребности на лицата с увреждания, Съдът констатира, че жалбоподателката поради своето увреждане не е била в състояние да продължи да посещава основно училище при условия, еквивалентни на тези, от които се ползват ученици без увреждания.

164. По делото *Cînşa v. Romania*, 2020, националните власти не са оценили правилно въздействието на психичното заболяване на жалбоподателя върху неговите родителски умения или безопасността на детето. Съдът подчертава, че психичното заболяване може да бъде относим фактор, който трябва да се вземе предвид при оценката на способността на родителите да се грижат за детето си. Но подчертаването на психичното заболяване като решаващ елемент или дори като един от елементите наред с другите, може да представлява дискриминация, когато в конкретните обстоятелства по делото психичното заболяване няма отношение към способността на родителите да се грижат за детето.

165. По делото *R.P. and Others v. the United Kingdom*, 2012, § 89, по отношение на назначаването на официален адвокат, който да представлява майка с обучителни затруднения в производството по грижи за деца, Съдът констатира, че мярката, на която е била подложена жалбоподателката, не представлява неоправдана дискриминация. Всъщност Съдът приема, че е необходимо договарящата се държава да предприеме мерки за защита на страните в положението на жалбоподателката и че схемата на официалния адвокат е в обхвата на преценката на държавата. Следователно, въпреки че жалбоподателката е била третирана по различен начин от дееспособно лице, нейното положение е значително различно от това на такова лице и разликата в третирането е била обективно и разумно оправдана (§ 89). По делото *J.D. and A. v. the United Kingdom*, 2019, жилищната издръжка на жалбоподателката е намалена и тя е принудена да се изнесе от жилището, специално пригодно за нуждите на нейната дъщеря с увреждания. Съдът констатира, че макар че би било разрушително и нежелателно за нея да се премести, ефектът от мярката е пропорционален в нейния случай, тъй като тя е могла да се премести в по-малко, подходящо пригодно жилище и предвид наличието на дискреционна жилищна издръжка (§ 101).

166. По отношение на дискриминацията срещу хора с инфекциозни заболявания Съдът счита, че разграничението, направено поради здравословното състояние на дадено лице, включително такива като ХИВ инфектираните, също трябва да бъде обхванато - или като увреждане, или като негова форма - от термина „друг признак“ в текста на член 14 от Конвенцията (*Kiyutin v. Russia*, 2011, § 57). Съдът е приел, че хората, живеещи с ХИВ, са уязвима

група поради предразсъдъците и стигматизацията от обществото. Следователно на държавите трябва да бъде предоставена само тясна свобода на преценка при избора на мерки, насочени към тази група, за различно третиране въз основа на техния ХИВ статус (*Kiyutin v. Russia*, 2011, § 64; *I.B. v. Greece*, 2013, § 81).

167. Както и при други защитени признаци по Конвенцията, не е необичайно делата да се разглеждат единствено съгласно материалното право, а не съгласно член 14. Например по делото *Pretty v. the United Kingdom*, 2002, жалбоподателката е страдала от дегенеративно заболяване и Съдът е разгледал отказ на нейното изразено желание да получи уверение от правителството, че съпругът ѝ няма да бъде преследван за това, че ѝ е помогнал да умре. Съдът установява, че отказът да се прави разлика между тези, които са, и тези, които не са физически способни да се самоубият, е оправдан, тъй като въвеждането на изключения от закона на практика би позволило злоупотреби и би подкопало защитата на правото на живот, защитено от член 2 (§ 89).

5. Родителско и семейно положение

168. По делото *Weller v. Hungary*, 2009, Съдът констатира дискриминация на основата на родителско положение в нарушение на член 14. В този случай първият жалбоподател е баща, на когото е отказано присъждането на обезщетение, на което имат право само майки, осиновители и настойници.

169. По същия начин Съдът счита семейното положение за лична характеристика, включена в термина „друг признак“. По делото *Serife Yiğit v. Turkey* [GC], 2010, например например Съдът заявява, че липсата на брачна връзка между двама родители е един от аспектите на личното „положение“, който може да бъде източник на дискриминация, забранена от член 14 (§ 79).

170. По делото *Petrov v. Bulgaria*, 2008, Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 8, тъй като на жалбоподателя-затворник е забранено да осъществява телефонни разговори с партньора си, тъй като те не са женени.

171. Делото *Burden v. the United Kingdom* [GC], 2008, засяга две съжителстващи сестри, които се оплакват, че нямат право на освобождаване от данък върху наследството, на който имат право оцелелите съпрузи или граждански партньори. Съдът постановява, че липсата на правно обвързващо споразумение между жалбоподателите е направило от връзката им съжителство, което въпреки продължителността му е коренно различно от това на брачна или гражданска партньорска двойка (§ 65). По делото *Korosidou v. Greece*, 2011, Съдът е разгледал делото на жалбоподателка, на която е отказана наследствена пенсия като вдовица с мотива, че не е била омъжена за починалия си партньор, и не открива дискриминация.

172. Делото *Muñoz Díaz v. Spain*, 2009, касае жалбоподателка, чийто брак, сключен по ромски обред, не се счита за валиден за целите на установяването на право на наследствена пенсия от държавата. Съдът отбелязва, че испанските власти са признали жалбоподателката като „съпруга“ на партньора си. Жената и нейното семейство са получили семейна книга с отчети, получили са статут на голямо семейство и са получавали здравна помощ. Поради това Съдът приема, че добросъвестността на жалбоподателката относно валидността на брака ѝ е дала основателно очакване да има право на наследствена пенсия и установява нарушение на член 14 от Конвенцията във връзка с член 1 от Протокол № 1. От друга страна, по делото *Serife Yiğit v. Turkey* [GC], 2010, жалбоподателката се е омъжила на чисто религиозна церемония и ѝ е било отказано да бъде призната за наследник на починалия си партньор. Съдът обаче отбелязва, че жалбоподателката е била наясно със своето положение и е знаела, че трябва да уреди отношенията си в съответствие с Гражданския кодекс, за да има право на придобивки при смърт на партньора си. Поради това Съдът приема, че съществува обективно и разумно оправдание за въпросната разлика и не констатира нарушение на член 14.

6. Имиграционен статут

173. Съдът е установил, че въпреки че имиграционният статут е предоставен от закона, а не вътрешноприсъщ на индивида, този факт не му пречи да представлява „друг признак“ за целите на член 14 (*Hode and Abdi v. the United Kingdom*, 2012, § 47; *Bah v. the United Kingdom*, 2011, § 46). Всъщност от имиграционния статут на дадено лице произтичат широк спектър от правни и други последици (*ibid.*).

174. Делото *Hode and Abdi v. the United Kingdom*, 2012, касае лице, признато за бежанец и получило ограничено право на пребиваване. Към него не е могла да се присъедини съпругата му след като е напуснал страната си на произход. Съдът отново подчертава, че аргументът в полза на статут на бежанец, който се равнява на „друг признак“, е още по-силен, тъй като за разлика от имиграционния статут, статутът на бежанец не включва елемент на избор (§ 47). Поради това Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 8.

175. По делото *Bah v. the United Kingdom*, 2011, Съдът е разгледал делото на лице, непреднамерено бездомно с непълнолетно дете, на което социалните служби не са предоставили приоритетна помощ, тъй като синът ѝ е бил обект на имиграционен контрол. Жалбоподателката е влязла в Обединеното кралство като търсеща убежище, но не е получила статут на бежанец. Съдът отбелязва, че естеството на статута, на който се основава различното третиране, е от голямо значение при определяне на обхвата на свободата на преценка, която трябва да се предостави на договарящите се държави (§ 47). Предвид елемента на избор, включен в имиграционния статут, въпреки че различното третиране, основаващо се на това основание все пак трябва да бъде обективно и разумно оправдано, изискуемата обосновка не е необходимо да бъде толкова убедителна, колкото в случай на различно третиране, основано например на националността (§ 47). Съдът стига до заключението, че различното третиране, на което е била подложена жалбоподателката, е разумно и обективно оправдано (§ 52).

176. Съдът също така е установил дискриминация на основата на имиграционен статут в няколко други дела. По делото *Ponomaryovi v. Bulgaria*, 2011, Съдът определя изискването към чужденците без постоянно пребиваване да плащат такси за средно образование за дискриминация поради тяхната националност и имиграционен статут (§ 49). Това представлява нарушение на член 14 от Конвенцията във връзка с член 2 от Протокол № 1 относно правото на образование. По делото *Anakomba Yula v. Belgium*, 2009, по което на незаконно пребиваваща чужденка е отказана правна помощ за оспорване на бащинството на нейното дете, Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 6 (достъп до съд).

7. Признак, свързан със заетостта

177. В областта на заетостта Съдът е установил например, че заемането на *висок пост* може да се разглежда като „друг признак“ за целите на член 14 (*Valkov and Others v. Bulgaria*, 2011, § 115). По това дело Съдът отхвърля твърдението на жалбоподателите, че определянето на таван на техните пенсии представлява дискриминация в сравнение с някои високопоставени служители, чиито пенсии са били освободени от тавана.

178. Съдът също така е установил, че понятието „друг признак“ е получило достатъчно широко значение, така че при определени обстоятелства да включва *военно звание*. Делото *Engel and Others v. the Netherlands*, 1976, засяга войници на срочна служба, на които съответните командири са наложили различни наказания за нарушения на военната дисциплина. Съдът установява, че разграничението въз основа на ранга може да противоречи на член 14 (§ 72). Въпреки това той признава, че компетентните национални органи се ползват със значителна свобода на преценка в тази област и не установява нарушение на член 14. По делото *Beeckman and Others v. Belgium* (dec.), 2018, Съдът тълкува *полицейския ранг*, като също попадащ в понятието „друг признак“.

179. *Сътрудничеството на жалбоподателя с тайните служби* също се счита за „друг признак“ за целите на член 14 от Конвенцията (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004; *Žičkus v. Lithuania*, 2009; *Naidin v. Romania*, 2014). По делото *Žičkus v. Lithuania*, 2009, на жалбоподателя му е забранено да си намери работа в частния сектор с мотива, че е бил бивш служител на КГБ. По делото *Naidin v. Romania*, 2014, на бивш сътрудник на политическата полиция е било забранено да заема държавна служба.

180. Делото *Graziani-Weiss v. Austria*, 2011, засяга задължение за *практикуващите адвокати и нотариуси* да действат като неплатени настойници на психично болни лица, ако са назначени за това, докато други юридически обучени лица не са били под такова задължение. Съдът приема, че е имало разлика в третирането между двете групи, но че за целите на настойничеството в случаите, когато е необходимо законно представителство, двете групи не са били в относимо подобна ситуация (§ 65).

8. Други примери за „друг признак“

181. Съдът е установил, че качеството на *затворник*⁹ е аспект на личния сатут за целите на член 14 по делото *Stummer v. Austria* [GC], 2011 (§ 90), по което властите отказват да вземат предвид работата, извършена в затвора, при изчисляването на пенсионните права на жалбоподателя. Съдът също така е признал неоправдана разлика в правните режими на *задържаните под стража и осъдените затворници* (*Laduna v. Slovakia*, 2011; *Chaldayev v. Russia*, 2019) що се отнася до правото на свиждане и достъпа до телевизия.

182. По делото *Clift v. the United Kingdom*, 2010, Съдът разглежда различията в процесуалните изисквания за предсрочно освобождаване, които зависят от *продължителността на наложеното наказание*. По това дело жалбоподателят твърди разлика в третирането въз основа на положението му на затворник, изтърпяващ определено наказание от повече от петнадесет години. Въпреки че продължителността на наложеното наказание има известна връзка с възприеманата тежест на престъплението, редица други фактори също могат да бъдат от значение, включително оценката на съда, наложил наказанието, за риска, който затворникът представлява за обществото. Когато схемата за предсрочно освобождаване се прилага по различен начин спрямо затворниците в зависимост от продължителността на наложеното наказание, съществува риск, освен ако не е обективно обоснован, да противоречи на необходимостта да се осигури защита от произволно задържане съгласно член 5. Съответно, Съдът заключава, че жалбоподателят се е ползвал от „друг признак“ за целите на член 14.

183. По делото *Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany*, 2012, Съдът е установил разлика в третирането между *физически и юридически лица* и между *местни и чуждестранни юридически лица*, поради отказа да се предостави правна помощ на чуждестранна компания, която желае да започне гражданско производство в германски съдилища, въпреки че в конкретния случай Съдът приема, че такава разлика е била мотивирана от относими причини.

184. Съдът констатира допълнителни разлики в третирането, които попадат в обхвата на „друг признак“, макар и да не са свързани с „лични“ характеристики.

185. Например Съдът установява, че *членството в организация* може да представлява „друг признак“ за целите на член 14 от Конвенцията (*Danilenkov and Others v. Russia*, 2009; *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy (no. 2)*, 2007). По делото *Danilenkov and Others v. Russia*, 2009, държавата не е осигурила ефективна съдебна защита срещу дискриминация на основание членство в профсъюз. Делото *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy (no. 2)* (2007) засяга законово задължението на масоните да декларират членството си, когато кандидатстват за длъжности в регионални власти.

⁹ Вж. [Guide on prisoners' rights](#)

186. По същия начин „друг признак“ може да включва *местоживеенето* (*Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010; *Aleksandr Aleksandrov v. Russia*, 2018; *Baralija v. Bosnia and Herzegovina*, 2019). Делото *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], 2010, засяга липсата на право на индексирание на пенсиите за пенсионери, пребиваващи в отвъдморски страни, които не са имали взаимни договорености с държавата. По делото *Aleksandr Aleksandrov v. Russia*, 2018, на жалбоподателя е отказана присъда без лишаване от свобода с мотива, че постоянното му местоживеене е било извън региона, където е извършено престъплението и е постановена присъдата. Съдът не установява, че разликата в третирането преследва законна цел или че има обективно и разумно оправдание.

187. По делото *Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v. Turkey*, 2012, Съдът е признал наличието на разлика в третирането между политическите партии поради *недостатъчна подкрепа от страна на обществото*. Делото се отнася до отказа на финансова помощ на политическа партия, основана на факта, че тя не е получила законоустановения минимален брой гласове, необходими за получаване на право на помощ. Това не е довело до констатиране на нарушение на член 14.

188. Съдът също така е счел, че *противоречивите решения на Върховния съд* могат да представляват дискриминация по член 14 (*Beian v. Romania (no. 1)*, 2007). Разликата в третирането въз основа на *различни моменти от време, когато исквете за пенсии са били ликвидирани*, също може да се окаже дискриминация, ако не е оправдана (*Maggio and Others v. Italy*, 2011).

9. Примери за ситуации, които не попадат в „друг признак“

189. Някои разлики в третирането, които не са свързани с личен статут, е счетено, че не попадат в понятието „друг признак“.

190. По делото *Genger v. Turkey* [GC], 1999, например Съдът е приел, че разликите в третирането между затворниците по отношение на условно освобождаване не са свързани с „друг признак“, тъй като не е правено разграничение между различни групи хора, като например по делото *Clift v. the United Kingdom*, 2010, а по-скоро между различни видове престъпления според тяхната тежест.

191. Други примери за разлики в третирането, които не попадат в понятието „друг признак“ за целите на член 14, включват:

- придобили или не придобили право на социална придобивка (*Springett and Others v. the United Kingdom* (dec.), 2010);
- продължителност и естество на трудов договор (*Peterka v. the Czech Republic* (dec.), 2010);
- притежание на права за риболов в различни области (*Alatulkkila and Others v. Finland*, 2005);
- изпращане на различни военни мисии (*De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands*, 1984);
- различен правен статут по отношение на възстановяването на данъците (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*, 1997);
- разграничение между по-малки и по-големи профсъюзи (*National union of Belgian police v. Belgium*, 1975; *Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*, 1976);
- разлика между търговската реклама и рекламите, насърчаващи определени идеали (*VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*, 2001).

VI. Дискриминация по области

А. Личен и семеен живот

192. Съдът е разгледал жалби по член 14 във връзка с член 8 относно дискриминация при упражняване на правото на зачитане на личния и семейния живот в различни ситуации.¹⁰

193. Съдът пояснява, че правото на зачитане на „семеен живот“ не гарантира само желанието за създаване на семейство (*E.B. v. France* [GC], 2008, § 41); то по-скоро предполага съществуването на такъв (*Marckx v. Belgium*, 1979, § 31), или най-малко потенциална връзка между, например, дете, родено извън брака, и неговия биологичен баща (*Nylund v. Finland* (dec.), 1999), или връзката, произтичаща от истински брак, дори ако семейният живот все още не е напълно установен (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985, § 62), или отношенията, които произтичат от законно и истинско осиновяване (*Pini and Others v. Romania*, 2004, § 148).

194. В този контекст Съдът е разгледал няколко дела, свързани с достъпа до деца по член 14 във връзка с член 8:

- отказът да се предостави достъп на баща до дете, родено извън брака (*Sommerfeld v. Germany* [GC], 2003);
- лишаване от попечителство единствено на основата на религиозните убеждения на майката (*Hoffmann v. Austria*, 1993);
- невъзможността за осиновяване от втори родител при еднополови двойки (*X and Others v. Austria* [GC], 2013);
- разликата в третирането между мъжки и женски военен персонал по отношение на правата на родителски отпуск (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], 2012);
- разликата в третирането между баща и майка по отношение на сроковете, свързани с възможността за образуване на производство за оспорване на бащинство (*Rasmussen v. Denmark*, 1984);
- законодателство, позволяващо отлагане на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода за майки, но не и на бащи, на малки деца (*Alexandru Enache v. Romania*, 2017);
- събиране на семейство (*Biao v. Denmark* [GC], 2016)¹¹; или
- ограничение на правата за контакт поради психичното разстройство на бащата (*Cînta v. Romania*, 2020).¹²

195. Макар Съдът да е заявил, че член 8 не гарантира правото на създаване на семейство или правото на осиновяване (*E.B. v. France* [GC], 2008, § 41), той е разгледал дела, касаещи например правото да се установяват и развиват отношения с други хора или решенията на хора да имат и да нямат дете под понятието „личен живот“ по смисъла на член 8 от Конвенцията (*ibid.*, § 43). В резултат на това Съдът е разгледал зачитането на член 14 в случаи, включващи:

- отказ за издаване на одобрение за осиновяване на основата на начина на живот на жалбоподателката като лесбийка, живееща с друга жена (*E.B. v. France* [GC], 2008);
- отказ от обикновена заповед за осиновяване в полза на хомосексуалната партньорка на биологичната майка (*Gas and Dubois v. France*, 2012);
- невъзможността за осиновяване от втори родител при еднополова двойка (*X and Others v. Austria* [GC], 2013); или

¹⁰ В тази връзка вж. също [Guide on Article 8 of the Convention](#) (right to respect for private and family life).

¹¹ Вж. в раздела „Имиграция“ по-долу.

¹² Вж. „Здраве и увреждане“ по-горе.

- забраната за осиновяване на деца от определени чужди граждани (*A.H. and Others v. Russia*, 2017);
- задължението да се прибегне до осиновяване, за да се признае родството между биологичната майка и нейното дете, родено чрез сурогатно майчинство (*D. v. France*, 2020).

196. Съдът също така е констатирал нарушение на член 14 по дела, свързани със сключване на граждански съюз или брак. Делото *Muñoz Díaz v. Spain*, 2009, засяга отказа да се признае валидността на ромски брак за целите на установяване правото на наследствена пенсия. Съдът констатира дискриминация предвид добросъвестността на жалбоподателката относно валидността на брака. По делото *Serife Yiğit v. Turkey* [GC], 2010, напротив, жалбоподателката, която се е омъжила на чисто религиозна церемония, е била наясно със своето положение и Съдът не е установил дискриминация. По делото *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], 2013, Съдът е намерил за дискриминационно въвеждането на „граждански съюз“, ограничен до двойки от различен пол, като по този начин са изключени еднополовите двойки от неговия обхват. Делото *Ratzenböck and Seydl v. Austria*, 2017, засяга двойка от различен пол, на която е отказан достъп до регистрирано партньорство, създадено и запазено изключително за еднополови двойки. Съдът наблюдава контекста на създаването на такова гражданско партньорство и факта, че жалбоподателите имат достъп до брак и не намира, че ситуацията представлява дискриминация. Подобни въпроси понякога се разглеждат от Съда само по член 8, като например по делото *Oliari and Others v. Italy*, 2015, относно липсата на правно признаване на еднополовите партньорства.

В. Политически права

197. Забраната на дискриминация във връзка с политическите права е пряко свързана с насърчаването на демокрацията, като една от основните цели на Съвета на Европа. Съдът е констатирал нарушение на член 14 във връзка с член 10, гарантиращ свободата на изразяване,¹³ или с член 11, защитаващ свободата на мирно събрание и сдружаване,¹⁴ или с член 3 от Протокол № 1 относно правото на свободни избори.¹⁵

198. По делото *Bayev and Others v. Russia*, 2017, жалбоподателите са глобени за това, че организират протест срещу закони, забраняващи насърчаването на хомосексуалността сред непълнолетни. Съдът установява, че националното законодателство създава неоправдана разлика в третирането между хетеросексуалното мнозинство и хомосексуалното малцинство, засилвайки стигмата и предразсъдъците и насърчавайки хомофобията (§ 83) и намира нарушение на член 14 във връзка с член 10.

199. По отношение на член 14 във връзка с член 11, Съдът констатира нарушения по дела, касаещи:

- задължението на масоните да декларират своето членство, когато кандидатстват за длъжности в регионални власти (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy (no. 2)*, 2007);
- отказът да се даде разрешение за протест или провеждане на публични събрания въз основа на дискриминационни критерии (*Bączkowski and Others v. Poland*, 2007; *Genderdoc-M v. Moldova*, 2012; *Alekseyev and Others v. Russia*, 2018);
- отказът на държавата да защити демонстранти от хомофобско насилие и да започне ефективно разследване (*Identoba and Others v. Georgia*, 2015) или да гарантира, че

¹³ В тази връзка вж. също [Guide on Article 10 of the Convention](#) (свобода на изразяване).

¹⁴ В тази връзка вж. също [Guide on Article 11 of the Convention](#) (свобода на мирно събрание и на сдружаване).

¹⁵ В тази връзка вж. също [Guide on Article 3 of Protocol No. 1](#) (право на свободни избори).

ЛГБТИ събитие, прекъснато от контрадемонстранти, протича мирно (*Berkman v. Russia*, 2020);

- задължението на дребните собственици на земи да станат членове на ловно сдружение (*Chassagnou and Others v. France* [GC], 1999).

По делото *Danilenkov and Others v. Russia*, 2009, Съдът също така установява, че държавата не е изпълнила позитивното си задължение да осигури ефективна и ясна съдебна защита срещу дискриминация на основание членство в синдикат по дело, свързано с морска компания, използваща различни техники, за да насърчи служителите да се откажат от членството си в синдиката, включително преназначаването им в специални работни екипи с ограничени възможности, незаконни уволнения, намаляване на заплатите, дисциплинарни наказания и откази за възстановяване на членовете на синдиката след съдебни решения. По делото *Zhdanov and Others v. Russia*, 2019, отказът да се регистрират сдружения, създадени за насърчаване и защита на правата на ЛГБТИ е счетен за дискриминационен по признак сексуална ориентация.

200. По някои дела Съдът констатира нарушения на член 10 или член 11 и не намира за необходимо да проверява дали е налице нарушение на член 14. Такъв е случаят например по делото *Lashmankin and Others v. Russia*, 2017, което се отнася до упражняване на произволна и дискриминационна власт за предлагане на промени в местоположението, времето или начина на провеждане на публично събитие, което би могло да представлява намеса в правото на участниците на свобода на събранието.

201. И накрая, Съдът констатира нарушения на член 14 във връзка с член 3 от Протокол № 1 в няколко дела, свързани с невъзможността на лица да се кандидатира за избори (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], 2009, което засяга невъзможността на ром и евреин да се кандидатира за парламентарни избори; *Zornić v. Bosnia and Herzegovina*, 2014, което се отнася до невъзможността на лица да се кандидатира в избори без декларация за принадлежност към един от конституционно дефинираните „конститутивни народи“; *Baralija v. Bosnia and Herzegovina*, 2019, което се отнася до невъзможността жалбоподателят да гласува или да участва в местни избори поради местоживеенето си; *Danis and Association of Ethnic Turks v. Romania*, 2015, и *Cegolea v. Romania*, 2020, относно допълнителното изискване за допустимост, приложимо само за кандидати от организации на националните малцинства, които още не са представени в парламента) и с правото на гласуване (*Aziz v. Cyprus*, 2004, относно невъзможността кипърските турци да гласуват на парламентарни избори). Съдът обаче е утвърдил широката свобода на преценка на държавите при организирането на техните изборителни системи, включително установяването на изборителен праг за политическите партии, които търсят представителство в парламента, и е заключил, че няма нарушение на член 14 във връзка с член 3 на Протокол № 1 по дело относно изключването на политическа партия от допълнителни избори поради неуспеха ѝ да достигне изборителния праг на предишните общи избори (*Cernea v. Romania*, 2018).

С. Трудова заетост

202. Въпреки че Конвенцията не гарантира правото на трудова заетост, член 8 се тълкува като обхващащ сферата на заетостта при определени обстоятелства.

203. По делото *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004, налагането на ограничения на заетостта в държавната служба и в различни сфери на частния сектор на бивши членове на КГБ е повлияло в много голяма степен на способността им да развиват отношения с външния свят и им е създадо сериозни затруднения по отношение на изкарването на прехраната, с очевидни последици върху упражняването на правото им на личен живот (§ 48). По делото *Bigaeva v. Greece*, 2009, Съдът намира за дискриминационно налагането на изискване за гражданство на кандидат-адвокат на последния етап от процедурата за прием след завършване на задължителното

обучение. Делото *I.B. v. Greece*, 2013, се отнася до уволнението от работа на служител, страдащ от ХИВ инфекция, в резултат на натиск от други служители. Съдът констатира нарушение поради неспособността на националния съд да балансира правата на двете страни по начин, съвместим с Конвенцията.

204. Защитата срещу дискриминация в сферата на заетостта също така е гарантирана от Съда във връзка със свободата на един служител да се присъедини или да не се присъедини към синдикат съгласно член 11 (*Danilenkov and Others v. Russia*, 2009), и във връзка със свободата на религията съгласно член 9 (*Eweida and Others v. the United Kingdom*, 2013, относно дисциплинарни мерки срещу служители за отказ да изпълняват задължения, които считат за несъвместими с техните религиозни убеждения).

205. В различен контекст, по делото *Acar and Others v. Turkey* (dec.), 2017, свързаните със заетостта искове на работници, натрупани повече от една година преди откриването на производството по несъстоятелност, не са получили приоритет в последвалото производство по несъстоятелност по отношение на техния работодател. При обявяването на жалбата за дискриминация на жалбоподателите за недопустима, Съдът констатира, че законодателството на Турция относно несъстоятелността отговаря на съответните международни стандарти и че жалбоподателите са имали възможност да изискат индивидуално своите вземания, като започнат редовни изпълнителни производства срещу длъжника, преди той да бъде обявен в несъстоятелност.

206. В някои случаи обаче Съдът констатира нарушение на материалноправната разпоредба и не намира за необходимо да проучи дали е налице нарушение на член 14. Такъв е случаят например по делото *Redfearn v. the United Kingdom*, 2012, когато жалбоподателят е бил уволнен от работа поради политическата си принадлежност към крайнодясна политическа партия и не е могъл да подаде иск за несправедливо уволнение, тъй като последното е ограничено до хора, наети на работа повече от година. Съдът счита, че държавата-ответник е длъжна да предприеме разумни и подходящи мерки за защита на служителите, включително тези с по-малко от една година трудов стаж, от уволнения поради политическо мнение или принадлежност и установява нарушение на член 11 от Конвенцията (§ 57).

D. Социални права

207. По Конвенцията няма право на социално осигуряване, въпреки че от практиката на Съда става ясно, че някои форми на социално осигуряване като социални придобивки и пенсии могат да попаднат в обхвата на член 1 от Протокол № 1, тъй като могат да се считат за „притежания“ по смисъла на тази разпоредба (*Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], 2006; *Luczak v. Poland*, 2007; *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009; *Koua Poirrez v. France*, 2003; *Gaygusuz v. Austria*, 1996; *Pichkur v. Ukraine*, 2013), или в обхвата на член 8, особено когато социалните придобивки помагат на семейното единство (*Weller v. Hungary*, 2009; *Bah v. the United Kingdom*, 2011; *Gouri v. France* (dec.), 2017; *Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*, 2018; *Petrovic v. Austria*, 1998; *Okpiz v. Germany*, 2005).

208. В резултат на това е установено, че защитата от дискриминация обхваща различни социални придобивки като:

- пенсионни плащания (*Pichkur v. Ukraine*, 2013; *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009) или пенсионни плащания на преживелия партньор (*Aldeguer Tomás v. Spain*, 2016; *Willis v. the United Kingdom*, 2002);
- помощи за безработни (*Gaygusuz v. Austria*, 1996);
- помощи за увреждане (*Koua Poirrez v. France*, 2003; *Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*, 2018; *Popović and Others v. Serbia*, 2020);

- помощи за жилище (*Vrountou v. Cyprus*, 2015);
- помощ за родителски отпуск (*Petrovic v. Austria*, 1998);
- детски надбавки (*Okpizs v. Germany*, 2005);
- застрахователно покритие (*P.B. and J.S. v. Austria*, 2010); or
- социалноосигурителни плащания за целите на подпомагане на семейства с деца (*Weller v. Hungary*, 2009).

209. По делото *Pichkur v. Ukraine*, 2013, например жалбоподателят се оплаква, че пенсионните му плащания са прекратени поради това, че той е пребивавал постоянно в чужбина. В този контекст Съдът заявява, че нарастването на мобилността на населението, по-високите нива на международно сътрудничество и интеграция, както и развитието в областта на банковите услуги и информационните технологии вече не оправдават в голяма степен технически мотивираните ограничения по отношение на бенефициентите на социалноосигурителни плащания, които живеят в чужбина (§ 53). Липсата на оправдание за различното третиране от страна на властите води до нарушение на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1. По делото *Willis v. the United Kingdom*, 2002, Съдът установява, че липсата на вдовишки надбавки за вдовец от мъжки пол е дискриминационна въз основа на пол. След това решение Съдът прилага същия подход към редица други дела: *Runkee and White v. the United Kingdom*, 2007; *Cross v. the United Kingdom*, 2007; *Blackgrove v. the United Kingdom*, 2009 и др.

210. Съдът също така е установил, че възможността за присъединяване към конкретна схема за социално осигуряване е защитена срещу дискриминация. По делото *Luczak v. Poland*, 2007, жалбоподателят се оплаква от невъзможността си да бъде свързан към схемата за социално осигуряване на земеделските производители поради своята националност. Съдът стига до заключението, че правителството не е представило убедително обяснение как нуждата от защита на слаборазвития и икономически неефективен селскостопански сектор в Полша е била удовлетворена чрез отказ да се допусне жалбоподателя към схемата за подпомагане на фермерите през въпросния период (§§ 51 и 59).

211. По делото *Popović and Others v. Serbia*, 2020, жалбоподателите, които са били цивилни бенефициенти на обезщетения за инвалидност, твърдят, че им е присъден по-нисък размер на същото обезщетение от тези, класифицирани като военни бенефициенти, въпреки че имат абсолютно същото параплегично увреждане. Съдът приема, че относимата разлика в третирането между двете групи е в резултат на отделните им позиции и съответните ангажименти от страна на държавата-ответник да им предостави предимства в по-голяма или по-малка степен. Това включва морален дълг, който държавите може да се чувстват длъжни да изпълнят в отговор на услугата, предоставена от техните ветерани от войната.

212. Свободата на преценка, предоставена на държавите в областта на социалните права, е относително широка. Съдът подчертава, че поради прякото познаване на своето общество и неговите нужди държавите по принцип са в по-добра позиция от международния съдия да оценят това, което е в обществен интерес на социална или икономическа основа. Той също така признава, че като цяло ще зачита политическия избор на законодателя в тази област, освен ако не е явно без разумна основа (*Luczak v. Poland*, 2007, § 48).¹⁶

213. Делото *Stummer v. Austria* [GC], 2011, засяга отказа да се вземе предвид работата, извършена в затвора от жалбоподателя, при изчисляването на пенсионните му права. Съдът счита, че в контекста на променящите се стандарти една договаряща се държава не може да бъде упрекната, че е дала приоритет на застрахователната схема, която счита за най-подходяща за реинтеграцията на затворниците след освобождаването им. По делото *Andrle v. the Czech Republic*, 2011, Съдът приема, че намаляването на пенсионната възраст за жени, които са отгледали деца - което не е съществувало за мъжете - е мярка, предприета за отстраняване на

¹⁶ Вж. при „Пропорционалност“ по-горе.

въпросното неравенство и че времетраенето и обхвата на мерките, насочени към изравняване на пенсионната възраст не е било явно неразумно. По делото *Beeckman and Others v. Belgium* (dec.), 2018, е установено, че промяната в скалата на заплатите, към която са били присъединени полицаите-жалбоподатели, извършена в рамките на реорганизация на полицейските сили, попада в широката свобода на преценка на държавата по въпроса.

214. Съдът обаче може да реши да не разглежда делото по член 14 когато вече е установил отделно нарушение на материалноправната разпоредба на Конвенцията. Например по делото *Kjartan Ásmundsson v. Iceland*, 2004, което се отнася до прекратяването на пенсия за инвалидност, Съдът е установил нарушение на член 1 от Протокол № 1 (защита на собствеността) и не е счел за необходимо да разгледа делото по член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1.

Е. Имиграция

215. Съдът многократно подчертава, че Конвенцията не гарантира правото на чужденец да влезе или да се установи в определена държава (*Pajić v. Croatia*, 2016, § 79; *Novruk and Others v. Russia*, 2016, § 83; *Ibrogimov v. Russia*, 2018, § 18). Въпреки това, по дела относно събиране на семейства или поддържане на връзката между пълнолетни деца и техните родители, Съдът счита, че фактите по делото попадат „в обхвата“ на една или повече разпоредби на Конвенцията или нейните протоколи.

216. Дори ако член 8 не налага общи задължения за събиране на семейства (*Jeunesse v. the Netherlands* [GC], 2014, § 107), мярка за контрол на имиграцията, която иначе е съвместима с член 8, може да се окаже дискриминация и нарушение на член 14 (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985, § 71; *Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 118). По делото *Pajić v. Croatia*, 2016, Съдът констатира, че съответното национално законодателство, изключващо възможността за събиране на семейства от еднополови двойки, като същевременно го позволява за неомъжени двойки от различен пол, представлява дискриминация. По делото *Taddeucci and McCall v. Italy*, 2016, държавата не е третирила различно неженените двойки според тяхната сексуална ориентация, но е ограничила понятието „член на семейството“ до хетеросексуални двойки, като се има предвид, че само последните могат да сключат брак и да придобият статут на „съпруг“ с оглед на събирането на семейството. По делото *Biao v. Denmark* [GC], 2016, отказът да се предостави събиране на семейство се основава на съществуващи връзки с друга държава и Съдът установява, че имиграционната мярка е оказала косвено дискриминационно въздействие в нарушение на член 14 на основата на етнически произход и националност.

217. Въпреки това Съдът признава, че съдебната практика по тези въпроси е доста оскъдна (*Biao v. Denmark* [GC], 2016, § 118). По делото *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 1985, жалбоподателите са законно и постоянно установени в Обединеното кралство, докато на съответните им съпрузи е отказано разрешение да останат или да се присъединят към тях. Съдът установява, че разликата в третирането между мъжете, установени в Обединеното кралство, и жените, установени там за целите на събиране на семействата, е дискриминационна по признак пол (§§ 74-83). Успоредно с това една от жалбоподателките твърди, че е била дискриминирана по признак раждане поради изискването съпругата или годеница на лицето, което възнамерява да влезе, да бъдат родени или да имат родител, роден в Обединеното кралство. Съдът обаче намира разликата в третирането за оправдана от целта да се защитят онези, чиято връзка с държавата произтича от раждането (§§ 87-89). По делото *Hode and Abdi v. the United Kingdom*, 2012, относно невъзможността към имигрантите с ограничен допуск да останат в страната като бежанци, да се присъединят техните съпрузи след напускането им на страната на произход, Съдът приема, че предлагането на стимули за определени групи имигранти може да бъде

легитимна цел за целите на член 14 от Конвенцията (§ 53), но открива нарушение в конкретния случай.

218. Съдът също така установява, че жалбоподателят не може да разчита на съществуването на „семеен живот“ по отношение на възрастни, които не принадлежат към основното му семейство и за които не е доказано, че са или са били зависими от него. Връзката между възрастните деца и техните родители обаче попада под понятието „личен живот“ по смисъла на член 8 от Конвенцията (*Novruk and Others v. Russia*, 2016, §§ 88-89) и съответно член 14 във връзка с член 8 може има приложение в такива случаи. По делото *Novruk and Others v. Russia*, 2016, Съдът установява дискриминационна разлика в третирането на ХИВ-позитивни чужденци по отношение на тяхното заявление за разрешение за пребиваване и постоянна забрана за повторно влизане в Русия въз основа на здравния им статус.

F. Право на образование

219. Член 2 от Протокол № 1 към Конвенцията съдържа отделно право на образование.¹⁷ Съответно, Съдът разглежда жалбите за дискриминация в контекста на образованието като попадащи в обхвата на член 14 (*Ponomaryovi v. Bulgaria*, 2011, §§ 48-49).

220. Съдът констатира нарушения на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1, в редица дела, касаещи правото на образование на ромски ученици. Тези случаи се отнасят до непропорционалния брой ромски деца, настанени в специални училища за деца с умствени увреждания (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007; *Horváth and Kiss v. Hungary*, 2013), в чисто ромски паралелки (*Oršuš and Others v. Croatia* [GC], 2010), или в училища само за роми (*Lavida and Others v. Greece*, 2013); както и невъзможността им да имат достъп до училище, преди да бъдат разпределени в специални класни стаи в пристройка към основните сгради на началното училище (*Sampanis and Others v. Greece*, 2008). Във всички тези дела Съдът е установил, че различното третиране, макар и неумишлено, на което са били подложени ромските ученици, представлява форма на непряка дискриминация (*D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], 2007; *Sampanis and Others v. Greece*, 2008; *Horváth and Kiss v. Hungary*, 2013; *Lavida and Others v. Greece*, 2013; *Oršuš and Others v. Croatia* [GC], 2010).

221. Съдът е разгледал и дела за дискриминация във връзка с осигуряването на разумно пригаждане за хората с увреждания (*Enver Şahin v. Turkey*, 2018; *Çam v. Turkey*, 2016). По делото *G.L. v. Italy*, 2020, по което ученичка с увреждания в начално училище не е могла да получи специализираната помощ, на която е имала право съгласно съответното законодателство, Съдът подчертава, че мерките за разумно пригаждане имат за цел да коригират фактическите неравенства. Делото *Çam v. Turkey*, 2016, касае незрящ човек, на когото е отказано записване в музикална академия, въпреки че успешно е издържал конкурсния изпит. По делото *Enver Şahin v. Turkey*, 2018, жалбоподателят е претърпял инцидент, който го е оставил инвалид и университетът не е направил конкретна индивидуална оценка на неговите нужди по отношение на достъпа до университетските помещения. И по двете дела Съдът постановява, че член 14 трябва да се тълкува в светлината на Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ) по отношение на „разумното пригаждане“, разбирано като необходимо и подходящо изменение и корекции, които не налагат непропорционална или неправомерна тежест, където е необходимо в конкретния случай (*Enver Şahin v. Turkey*, 2018, § 60; *Çam v. Turkey*, 2016, § 65). Не е задача на Съда да определя принципа на „разумно пригаждане“, който се прилага в образователната сфера (*Enver Şahin v. Turkey*, 2018, § 61; *Çam v. Turkey*, 2016, § 66). Съдът обаче е на мнение, че е важно държавите да бъдат особено внимателни при избора си в тази сфера, като се има предвид въздействието му върху деца с увреждания, чиято особена уязвимост не може да бъде пренебрегната (*Enver Şahin v. Turkey*, 2018, § 67; *Çam v. Turkey*, 2016, § 67).

¹⁷ В тази връзка вж. също [Guide on Article 2 of Protocol No. 1](#) (право на образование).

222. По делото *Ponomaryovi v. Bulgaria*, 2011, жалбоподателите, които са живели в България като чужденци без постоянно пребиваване, са задължени да заплащат такси, за да получат средно образование. Съдът е установил, че ситуацията представлява дискриминация въз основа на имиграционния им статут, като се има предвид, че чужденците с разрешение за постоянно пребиваване са имали право на основно и средно образование безплатно.

Г. Дискриминация чрез насилие

223. Гаранциите по член 14 се прилагат и когато жалбоподателят е жертва на насилие, пряко причинено от държавните органи или от частно лице поради принадлежността му към определена група.

224. Съдът е разгледал дела за насилие, основано на следните характеристики на жертвата:

- пол (*Opuz v. Turkey*, 2009; *Eremia v. the Republic of Moldova*, 2013; *Halime Kılıç v. Turkey*, 2016; *M.G. v. Turkey*, 2016);
- раса и етнически произход (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005; *Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*, 2005; *Škorjanec v. Croatia*, 2017; *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, 2020);
- религия (*Milanović v. Serbia*, 2010; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, 2007);
- политически убеждения (*Virabyan v. Armenia*, 2012); и
- сексуална ориентация (*Identoba and Others v. Georgia*, 2015; *M.C. and A.C. v. Romania*, 2016).

225. По тези дела Съдът е установил нарушения на член 14 във връзка с член 2 (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005; *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, 2007), член 3 (*Eremia v. the Republic of Moldova*, 2013; *B.S. v. Spain*, 2012; *Abdu v. Bulgaria*, 2014), член 6 и член 8 (*Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*, 2005) от Конвенцията.

226. Съдът е разгледал случаи на насилие, причинено от дискриминационни нагласи както по материалния, така и по процесуалния аспект на съответния член.

1. Материален аспект

227. Когато разглежда жалба за нарушение на член 14 поради предполагаемо дискриминационно насилие, извършено от държавен служител, задачата на Съда по отношение на материалния аспект на член 2 или член 3 е да установи дали някакви дискриминационни нагласи към групата, към която принадлежи или се твърди че принадлежи жертвата, са били причинен фактор в оспорваното поведение на властите (*Stoica v. Romania*, 2008, § 118; *Antayev and Others v. Russia*, 2014, § 123).

228. Въпреки че Съдът многократно е констатирал нарушения на членове 2 или 3 в техния процесуален аспект по дела, в които жалбоподателите твърдят, че зад атаките от страна на агенти на държавата, от които са пострадали, стоят дискриминационни мотиви, той е установил нарушение на материалния аспект на тези членове в много по-малко случаи (*Stoica v. Romania*, 2008; *Antayev and Others v. Russia*, 2014).

229. По делото *Stoica v. Romania*, 2008, относно расистки мотивирано малтретиране на непълнолетен ром от полицейски служител по време на инцидент с полицията, Съдът констатира за пръв път нарушение на материалния аспект на член 3 във връзка с член 14. Като се убеждава, че жалбоподателят е предоставил *prima facie* доказателства за расистки мотивирано малтретиране, Съдът прехвърля тежестта на доказване върху правителството. Тъй като нито прокурорът, отговарящ за наказателното разследване, нито правителството могат да

обяснят по някакъв друг начин инцидентите или да изложат някакви аргументи, показващи, че инцидентите са расистки неутрални, Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с материалния аспект на член 3. Подобна е и аргументацията по делото *Antayev and Others v. Russia*, 2014, относно малтретирането на заподозрени чеченци поради техния етнически произход. По делото *Lingurar v. Romania* [Committee], 2019, начинът, по който властите са провели и оправдали полицейска операция, показва, че полицията е упражнила своите правомощия по дискриминационен начин, очаквайки жалбоподателите да бъдат агресивни престъпници поради своя ромски етнически произход. Поради това Съдът установява материално нарушение на член 14 във връзка с член 3 от Конвенцията поради етническо профилиране.

230. По делото *Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*, 2020, полицията е извършила претърсване в помещенията на неправителствена ЛГБТИ организация. След като разкриват характера на неправителствената организация, полицейските служители са станали агресивни, прибегвайки до реч на омразата, изричайки обиди и заплахи. Освен това жалбоподателите и някои от техните колеги са били обискирани със събличане по голо без видима причина или официален протокол. Констатирайки нарушение както на материалния, така и на процесуалния аспект на член 14 във връзка с член 3, Съдът стига до заключението, че изцяло неподходящото поведение на полицейските служители по време на претърсването е мотивирано от хомофобска и/или трансфобска омраза и трябва задължително да е предизвикало в жалбоподателите чувство на страх, страдание и несигурност, които не са съвместими със зачитането на човешкото им достойнство.

2. Процесуален аспект

231. След делото *Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, Съдът е установил нарушения на процесуалния аспект на членове 2 или 3 във връзка с член 14 по редица дела, поради неспособността на националните власти да извършат ефективно разследване на дискриминационните мотиви, лежащи в основата на малтретирането или смъртта на жертвите на дискриминационното насилие (*Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005; *Turan Cakir v. Belgium*, 2009; *Abdu v. Bulgaria*, 2014; *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, 2007; *Eremia v. the Republic of Moldova*, 2013; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, 2007; *Virabyan v. Armenia*, 2012; *Bălșan v. Romania*, 2017; *Talpis v. Italy*, 2017; *Škorjanec v. Croatia*, 2017).

232. Задължението на властите да разследват съществуването на възможна връзка между дискриминационните нагласи и всякакъв акт на насилие е аспект от техните процесуални задължения, произтичащи от членове 2 и 3 от Конвенцията, но може да се разглежда и като включено в техните отговорности по член 14 (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 161; *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005, § 70). Поради взаимодействието между член 14 и материалноправните разпоредби, въпросите за дискриминационното насилие може да се разгледат само по едната от двете разпоредби, без да възниква отделен въпрос по другата, или може да се наложи разглеждане и по двете разпоредби. Това е въпрос, който трябва да се реши във всеки отделен случай въз основа на конкретните факти и в зависимост от естеството на направените твърдения.

233. Когато има подозрение, че дискриминационните нагласи са предизвикали насилие, особено важно е официалното разследване да се провежда енергично и безпристрастно, като се има предвид необходимостта да се затвърждава непрекъснато общественото осъждане на дискриминационната омраза и да се поддържа доверието на малцинствата в способността на властите да ги предпазят от заплахата от дискриминационно насилие (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 160).

234. В това отношение, при разследване на инциденти на насилие и по-специално смъртни случаи, причинени от агенти на държавата или частни лица, държавните органи имат

допълнителното задължение да предприемат всички разумни стъпки за демаскиране на всякакъв расистки мотив и да установят дали дискриминационна омраза или предразсъдъци може да са играли роля в събитията (*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*, 2006, § 145; *Turan Cakir v. Belgium*, 2009, § 77; *Abdu v. Bulgaria*, 2014, § 44; *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, 2007, § 115; *Eremia v. the Republic of Moldova*, 2013, § 85; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, 2007, § 140; *Virabyan v. Armenia*, 2012, § 218). Ако не се демаскират дискриминационните мотиви и ако дискриминационно предизвиканото насилие и бруталност се третират по същия начин като случаите, които нямат дискриминационен оттенък, това би означавало затваряне на очите за специфичния характер на деяния, които са особено разрушителни за основните права. Неразграничаването на начина, по който се третират съществено различни ситуации, може да представлява неоправдано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 160; *Stoica v. Romania*, 2008, § 119; *Virabyan v. Armenia*, 2012, § 218; *Šečić v. Croatia*, 2007, § 67).

235. Разбира се, доказването на дискриминационни мотиви често може да бъде изключително трудно на практика. Задължението на държавата-ответник да разследва евентуални дискриминационни нюанси на насилствен акт е задължение за използване на най-добрите средства, а не за абсолютен резултат (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 160; *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005, § 69; *Stoica v. Romania*, 2008, § 119). Властите следва да направят това, което е разумно при конкретните обстоятелства, за да съберат и осигурят доказателствата, да проучат всички практически средства за разкриване на истината и да вземат напълно обосновани, безпристрастни и обективни решения, без да пропускат подозрителни факти, които могат да са показателни за дискриминационно предизвикано насилие (*Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], 2005, § 160; *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005, § 69; *Ognyanova and Choban v. Bulgaria*, 2006, § 145).

236. По делото *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, 2020, Съдът е призован да проучи дали отказът на Азербайджан да приведе в изпълнение присъда лишаване от свобода за престъпление от омраза срещу двама арменци, което е било наложено в чужбина на азербайджански офицер (вместо това той е прославен като герой, повишен и награден с придобивки при завръщането му в Азербайджан), е бил мотивиран от етническия произход на жертвите. По мнение на Съда жалбоподателите са изложили достатъчно силни, ясни и съгласувани изводи, за да представят убедителни *prima facie* доказателства, че мерките, предприети от азербайджанските власти по отношение на техния служител, довели до неговата безнаказаност и прославяне на изключително жестокото му престъпление от омраза, са имали причинно-следствена връзка с арменската етническа принадлежност на жертвите и по този начин са били расистки мотивирани. От своя страна азербайджанското правителство не е успяло да опровергае аргументираното твърдение на жалбоподателите за дискриминация и Съдът е констатирал нарушение на член 14 във връзка с процесуалния аспект на член 2 от Конвенцията.

Н. Достъп до правосъдие

237. Съгласно Конвенцията правото на достъп до правосъдие е гарантирано в контекста на правото на справедлив процес съгласно член 6 и член 13 (право на ефективно средство за защита). Съдът е разглеждал дела, свързани с дискриминация при достъпа до правосъдие съгласно член 14 във връзка с член 6 (*Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish v. Romania*, 2010; *Mizzi v. Malta*, 2006).

238. В своята практика по този въпрос Съдът установява разлики в третирането, които се свеждат до дискриминация при достъпа до правосъдие, когато националните съдилища основават своето решение на защитени признаци по член 14. Делото *Schuler-Zgraggen v. Switzerland*, 1993, се отнася до отказа за предоставяне на помощи за инвалидност въз основа на самото предположение, че жените са се отказали от работа, когато са родили дете. По този

начин националният съд заключава, че жалбоподателката би се отказала от работа, дори ако не е имала здравословни проблеми. Съдът взема предвид мотивите на националния съд да направи разлика в третирането на основата на пол. По делото *Paraskeva Todorova v. Bulgaria*, 2010, националният съд отказва да замени наказанието лишаване от свобода на подсъдима от ромски произход с мотива, че тя принадлежи към малцинствена група, за която условната присъда не е осъдителна присъда и че такава присъда няма да изпълни функцията на обща и специална превенция (§ 38). Съдът констатира дискриминация на основание етническият произход на жалбоподателката.

239. Делото *Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*, 2005, е заведено от ромски селяни след убийството на други роми и разрушаването на домовете им. Съдът отбелязва, че етническата принадлежност на жалбоподателите изглежда е била определяща за продължителността и резултата от националното производство - включително многократни дискриминационни забележки, направени от властите, и техният отказ да присъдят неимуществени вреди - и установява нарушение на член 14 във връзка с член 6.

240. По делото *Anakomba Yula v. Belgium*, 2009, на жалбоподателката е отказана правна помощ за оспорване на бащинството на детето ѝ в рамките на едногодишен срок, тъй като е пребивавала незаконно в Белгия. Жалбоподателката, която вече е предприела стъпки за уреждане на положението си, не е могла разумно да очаква да изчака докато поднови разрешителното си, като по този начин рискува да изтече едногодишният срок, предвиден от вътрешното законодателство за оспорване на бащинството. Съдът констатира нарушение на член 14 във връзка с член 6 предвид конкретните обстоятелства по делото.

I. Право на зачитане на жилището

241. В своята практика Съдът е констатирал дискриминация във връзка с правото на зачитане на жилището по дела, включващи унищожаване и повреждане на къщите на хората поради тяхната етническа принадлежност (*Burlya and Others v. Ukraine*, 2018; *Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*, 2005). И в двата случая властите не са успели да защитят или реагират по подходящ начин на нападенията над селата, мотивирани от анти-ромски настроения.

242. По делото *Buckley v. the United Kingdom*, 1996, на жалбоподателката е отказано разрешение за планиране, което би ѝ позволило да живее в каравана на собствена земя. Тя твърди, че националното законодателство, на което се основава отказът, е дискриминационно въз основа на нейния ромски етнически произход. Съгласно член 8 Съдът тълкува правото на зачитане на жилището като включващо и мобилни къщи като каравани, дори в ситуация, в която те са били незаконно разположени (§ 60). Съдът обаче не е счел националното законодателство за дискриминационно, тъй като не изглежда жалбоподателката да е била някога наказана или подложена на неблагоприятно третиране заради опит да следва традиционен ромски начин на живот (§ 88).

243. Съдът е установил, че правото на наследяване на наемно отношение на починал партньор също е свързано с правото на жалбоподателя на зачитане на „жилището“ по смисъла на член 8 (*Karner v. Austria*, 2003, § 33; *Kozak v. Poland*, 2010, § 84). И в двата случая жалбоподателите са хомосексуални, на които е отказано правото да наследят наемно отношение след смъртта на своите партньори, а Съдът констатира дискриминация въз основа на тяхната сексуална ориентация.

J. Проблеми на собствеността

244. Практиката на Съда относно дискриминацията, представляваща нарушение на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 (защита на собствеността), е обширна и разнообразна. Както

вече беше посочено, някои форми на социално осигуряване като плащания на помощи и пенсии могат да попаднат в обхвата на член 1 от Протокол № 1, тъй като те представляват „притежания“ по смисъла на тази разпоредба.¹⁸ Различни други ситуации също са разгледани от Съда.

245. Съдът е разгледал по член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 дела, свързани с наследствени права на деца (*Mazurek v. France*, 2000; *Fabris v. France* [GC], 2013), както и на съпруги (*Molla Sali v. Greece* [GC], 2018) и на правото да се получава пенсия от преживелия партньор (*Aldeguer Tomás v. Spain*, 2016). По делото *Aldeguer Tomás v. Spain*, 2016, жалбоподателят се оплаква, че е бил дискриминиран въз основа на сексуалната си ориентация, тъй като като преживял партньор от фактически еднополов съюз, му е отказана наследствена пенсия след смъртта на неговия партньор. Съдът е установил, че член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 и член 8 е приложим, но не намира, че е нарушен.

246. По делото *Saumier v. France*, 2017, жалбоподателката претендира за вреди вследствие на нейното професионално заболяване, което я е направило тежко увредена. За да определи приложимостта на член 14 във връзка с член 1 от Протокол № 1 Съдът установява, че процесното национално законодателство представлява правила за непозволено увреждане, при които искове за обезщетение възникват веднага след настъпването на вредата и че иск от този характер „представлява актив“ и следователно „притежание“ по смисъла на първото изречение на член 1 от Протокол № 1 (§§ 43-50). Съдът обаче приема, че не е имало разлика в третирането между лица, поставени в сходни или сравними ситуации в този случай, включително предвид спецификата на отношенията работодател-служител, които са договорни отношения, при които служителът е подчинен по закон на работодателя.

247. В своята практика Съдът също така е свързал с член 1 от Протокол № 1 с:

- правото на данъчно облекчение при закупуване на подходящ имот за дете с увреждане (*Guberina v. Croatia*, 2016);
- задължението на дребните собственици на земя да станат членове на ловно сдружение, като по този начин позволят лов върху техните имоти (*Chassagnou and Others v. France* [GC], 1999);
- намаляването на номиналната стойност на облигациите с оглед разсрочване на държавния дълг без съгласието на частни инвеститори (*Mamatas and Others v. Greece*, 2016);
- изключването на наемодателите на контролирано имущество, отдадено под наем като клубове на филхармонични дружества, от закон, позволяващ прекратяването на защитените договори за наем (*Bradshaw and Others v. Malta*, 2018); или
- твърдяната дискриминация при предоставяне на помощи за инвалидност на цивилни, за разлика от военни бенефициенти (*Popović and Others v. Serbia*, 2020).

К. Лишаване от свобода

248. В своята практика Съдът защитава правото на свобода от произволно лишаване от свобода на дискриминационните основания по член 14 във връзка с член 5 (право на свобода и сигурност) (*Aleksandr Aleksandrov v. Russia*, 2018; *Rangelov v. Germany*, 2012; *Clift v. the United Kingdom*, 2010), и правото на всеки да бъде свободен от нечовешко или унижително отнасяне или наказание на дискриминационните основания по време на задържането съгласно член 14 във връзка с член 3 (*Martzaklis and Others v. Greece*, 2015; *X v. Turkey*, 2012).

249. По делото *Aleksandr Aleksandrov v. Russia*, 2018, жалбоподателят е осъден на лишаване от свобода от съд в Москва, който е могъл да наложи наказание без лишаване от свобода, като

¹⁸ Вж. при „Социални права“ по-горе.

например пробация. Националният съд обаче постановява лишаването му от свобода на единственото основание, че той няма постоянно местожителство в Москва. Жалбоподателят се оплаква, че е бил жертва на нарушение на член 14 във връзка с член 5 на основание местоживеенето му. Съдът установява, че разликата в третирането няма легитимна цел или обективно и разумно оправдание и представлява дискриминация.

250. Съдът също така констатира, че е имало дискриминация в нарушение на член 14 във връзка с член 5 по дело, свързано с отказ за облекчаване на условията за превантивно задържане поради чуждото гражданство на жалбоподателя (*Rangelov v. Germany*, 2012) или разликите в процесуалните изисквания за предсрочно освобождаване, които зависят от продължителността на присъдата (*Clift v. the United Kingdom*, 2010).

251. По делото *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], 2017, жалбоподателите са пълнолетни мъже, изтърпяващи доживотни присъди. Те се оплакват, че са били третирани по-неблагоприятно от жените, непълнолетните и възрастните нарушители, признати за виновни за същите престъпления, тъй като последните не могат да получат доживотна присъда. Въпреки факта, че по принцип въпросите за подходящо наказване не попадат в приложното поле на член 5, Съдът установява, че националното законодателство, освобождаващо определени категории престъпници от доживотен затвор, попада в обхвата на член 5 за целите на приложимостта на член 14. В конкретния случай обаче Съдът констатира, че не е имало нарушение на член 14 по признак възраст или пол. Що се отнася до освобождаването на непълнолетни правонарушители от доживотен затвор Съдът приема, че това е в съответствие с подхода, общ за правните системи на всички договарящи се държави и с международните стандарти и че очевидно целта му е да улесни поправянето на непълнолетните престъпници. Що се отнася до жените, Съдът е приел, че е налице обществен интерес да се освободят жените-правонарушителки от доживотен затвор по общо правило поради нуждите от защита на жените от насилие, основано на пола, злоупотреба и сексуален тормоз в затворническата среда, както и поради необходимостта от защита на бременността и майчинството.

252. Съдът е установил, че третирането на затворници представлява дискриминация по член 14 във връзка с член 3 в няколко дела. По делото *Martzaklis and Others v. Greece*, 2015, жалбоподателите са ХИВ-позитивни затворници, които са държани в лоши материални и санитарни условия без адекватно лечение в затворническо психиатрично крило. Съдът приема, че поставянето в изолация за предотвратяване на разпространението на болестта не е било необходимо, тъй като затворниците са били ХИВ-позитивни, но не са развили СПИН, и установява нарушение на член 3 във връзка с член 14 от Конвенцията. За разлика от това, по делото *Dikaïou and Others v. Greece* Съдът не установява нарушение на член 14 във връзка с член 3 от Конвенцията, където жалбоподатели, които са ХИВ позитивни, са били настанени в една килия в рамките на обикновен затвор. По делото *X v. Turkey*, 2012, жалбоподателят е хомосексуален затворник, който е държан в пълна изолация повече от осем месеца, за да бъде защитен от останалите затворници. Съдът не е убеден, че необходимостта да се вземат мерки за безопасност, за да се защити физическото благосъстояние на жалбоподателя, е основната причина за пълното му изключване от живота в затвора. Основната причина за мярката е била неговата хомосексуалност. В резултат на това Съдът установява, че жалбоподателят е бил дискриминиран въз основа на сексуалната си ориентация.

253. Практиката на Съда разкрива също задължението на държавите да провеждат подходящи и ефективни разследвания по случаи на предполагаемо малтретиране на задържани лица, независимо дали са политически (*Virabyan v. Armenia*, 2012) или расистки мотивирани (*Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 2005).

254. В някои случаи обаче Съдът е разгледал ситуацията по материалноправната разпоредба и не е счел за необходимо да я разгледа отделно по член 14 от Конвенцията. Делото *D.G. v. Ireland*, 2002, например засяга задържането на непълнолетен в наказателна институция, в която липсват

подходящи условия. Съдът констатира нарушение на член 5, но доколкото жалбоподателят сравнява положението си с положението на други непълнолетни, той счита, че по член 14 от Конвенцията не възниква отделен въпрос. По делото *Stasi v. France*, 2011, жалбоподателят се оплаква, че е бил малтретиран в затвора поради хомосексуалността си и че властите не са взели необходимите мерки за неговата защита. Съдът установява, че властите са предприели всички ефективни мерки, за да го защитят от физическо увреждане по време на задържането и че не е имало нарушение на член 3, без да разгледа отделно жалбата му по член 14.

Списък на цитираните дела

Цитираната в настоящото ръководство практика се отнася до решения на Съда и до решения или доклади на Европейската комисия по правата на човека („Комисията“).

Освен ако не е посочено друго, всички препратки се отнасят до решение по същество, постановено от камара на Съда. Съкращението (dec.) показва, че цитирането е на решение по допустимост на Съда, а [GC], че делото е било разглеждано от Голямата камара.

Решенията на камарите, които не са окончателни по смисъла на член 44 от Конвенцията, са отбелязани със звездичка (*) в списъка по-долу. Член 44 § 2 от Конвенцията гласи: „Решението на камара по същество става окончателно: а) когато страните заявят, че няма да поискат делото да бъде отнесено до Голямата камара; или б) три месеца след датата на решението, ако не е поискано отнасяне на делото до Голямата камара; или с) когато съставът на Голямата камара отхвърли молбата за отнасяне, подадена съгласно член 43.” В случаите, когато искането за отнасяне е прието от състава на Голямата камара, решението на камарата не става окончателно и следователно няма правно действие; последващото решение на Голямата камара става окончателно.

Хипервръзките към делата, цитирани в електронната версия на ръководството, насочват към базата данни HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) която осигурява достъп до практиката на Съда (решения на Голямата камара, камара и комитет, комуникирани дела, консултативни становища и правни обобщения от Информационната бележка за съдебната практика) и на Комисията (решения и доклади), както и до резолюциите на Комитета на министрите.

Съдът постановява своите решения на английски и/или френски – двата му официални езика. HUDOC също така съдържа преводи на много важни дела на повече от тридесет неофициални езика и връзки към около сто онлайн колекции от съдебна практика, изготвени от трети страни. Всички езикови версии, налични за цитираните дела, са достъпни чрез раздела „Езикови версии“ в базата данни HUDOC, раздел, който може да бъде намерен, след като щракнете върху хипервръзката.

—A—

A.D.T. v. the United Kingdom, no. 35765/97, ECHR 2000-IX
A.H. and Others v. Russia, nos. 6033/13 and 15 others, 17 January 2017
Abdu v. Bulgaria, no. 26827/08, 11 March 2014
Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom, 28 May 1985, Series A no. 94
Acar and Others v. Turkey (dec.), nos. 26878/07 and 32446/07, 12 December 2017
Adalı v. Turkey, no. 38187/97, 31 March 2005
Adam v. Slovakia, no. 68066/12, 26 July 2016
Ádám and Others v. Romania, nos. 81114/17 and 5 others, 13 October 2020
Alatulkkila and Others v. Finland, no. 33538/96, 28 July 2005
Alboize-Barthes and Alboize-Montezume v. France (dec.), no. 44421/04, 21 October 2008
Aldeguer Tomás v. Spain, no. 35214/09, 14 June 2016
Aleksandr Aleksandrov v. Russia, no. 14431/06, 27 March 2018
Alekseyev and Others v. Russia, nos. 14988/09 and 50 others, 27 November 2018
Alexandru Enache v. Romania, no. 16986/12, 3 October 2017
Alujer Fernández and Caballero García v. Spain (dec.), no. 53072/99, ECHR 2001-VI
Anakomba Yula v. Belgium, no. 45413/07, 10 March 2009

Andrejeva v. Latvia [GC], no. 55707/00, ECHR 2009
Andrle v. the Czech Republic, no. 6268/08, 17 February 2011
Angelova and Iliev v. Bulgaria, no. 55523/00, 26 July 2007
Angelova v. Bulgaria, no. 38361/97, ECHR 2002-IV
Antayev and Others v. Russia, no. 37966/07, 3 July 2014
Association "Andecha Astur" v. Spain, no. 34184/96, Commission decision of 7 July 1997, Decisions and Reports 90
Aziz v. Cyprus, no. 69949/01, ECHR 2004-V

—B—

B.B. v. the United Kingdom, no. 53760/00, 10 February 2004
B.S. v. Spain, no. 47159/08, 24 July 2012
Bączkowski and Others v. Poland, no. 1543/06, 3 May 2007
Bah v. the United Kingdom, no. 56328/07, ECHR 2011
Bălşan v. Romania, no. 49645/09, 23 May 2017
Baralija v. Bosnia and Herzegovina, no. 30100/18, 29 October 2019
Barrow v. the United Kingdom, no. 42735/02, 22 August 2006
Bayev and Others v. Russia, nos. 67667/09 and 2 others, 20 June 2017
Beck and Others v. the United Kingdom, nos. 48535/99 and 2 others, 22 October 2002
Beeckman and Others v. Belgium (dec.), no. 34952/07, 18 September 2018
Beian v. Romania (no. 1), no. 30658/05, ECHR 2007-V
Beizaras and Levickas v. Lithuania, no. 41288/15, 14 January 2020
Bekos and Koutropoulos v. Greece, no. 15250/02, ECHR 2005-XIII
Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland, no. 65550/13, 11 December 2018
Biao v. Denmark [GC], no. 38590/10, 24 May 2016
Bigaeva v. Greece, no. 26713/05, 28 May 2009
Blackgrove v. the United Kingdom, no. 2895/07, 28 April 2009
Bouamar v. Belgium, 29 February 1988, Series A no. 129
Brauer v. Germany, no. 3545/04, 28 May 2009
British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom, no. 44818/11, 15 September 2016
Buckley v. the United Kingdom, 25 September 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV
Burden v. the United Kingdom [GC], no. 13378/05, ECHR 2008
Burghartz v. Switzerland, 22 February 1994, Series A no. 280-B
Burlya and Others v. Ukraine, no. 3289/10, 6 November 2018
Bradshaw and Others v. Malta, no. 37121/15, 23 October 2018

—C—

Carson and Others v. the United Kingdom [GC], no. 42184/05, ECHR 2010
Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal, no.17484/15, 25 July 2017
Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium"
v. Belgium (merits), 23 July 1968, Series A no. 6
Çam v. Turkey, no. 51500/08, 23 February 2016
Cegolea v. Romania, no. 25560/13, 24 March 2020
Cernea v. Romania, no. 43609/10, 27 February 2018
Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France [GC], no. 27417/95, ECHR 2000-VII
Chabauty v. France [GC], no. 57412/08, 4 October 2012
Chaldayev v. Russia, no. 33172/16, 28 May 2019
Chapin and Charpentier v. France, no. 40183/07, 9 June 2016

Chassagnou and Others v. France [GC], nos. 25088/94 and 2 others, ECHR 1999-III
Christine Goodwin v. the United Kingdom [GC], no. 28957/95, ECHR 2002-VI
Church of Scientology Moscow v. Russia, no. 18147/02, 5 April 2007
Cînța v. Romania, no. 3891/19, 18 February 2020
Clift v. the United Kingdom, no. 7205/07, 13 July 2010
Cross v. the United Kingdom, no. 62776/00, 9 October 2007
Cusan and Fazzo v. Italy, no. 77/07, 7 January 2014

—D—

D. v. France, no. 11288/18, 16 July 2020
D.G. v. Ireland, no. 39474/98, ECHR 2002-III
D.H. and Others v. the Czech Republic [GC], no. 57325/00, ECHR 2007-IV
Danilenkov and Others v. Russia, no. 67336/01, ECHR 2009
Danis and Association of Ethnic Turks v. Romania, no. 16632/09, 21 April 2015
Darby v. Sweden, 23 October 1990, Series A no. 187
Deaconu v. Romania [Committee] no. 66299/12, 29 January 2019
De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands, 22 May 1984, Series A no. 77
Di Trizio v. Switzerland, no. 7186/09, 2 February 2016
Dikaiou and Others v. Greece, no. 77457/13, 16 July 2020
Dobrowolski and Others v. Poland (dec.), nos. 45651/11 and 10 others, 13 March 2018
Dudgeon v. the United Kingdom, 22 October 1981, Series A no. 45

—E—

E.B. v. France [GC], no. 43546/02, 22 January 2008
East African Asians v. the United Kingdom, nos. 4403/70 and 30 others, Commission's report of
14 December 1973, Decisions and Reports 78
Ebrahimian v. France, no. 64846/11, ECHR 2015
Ēcis v. Latvia, no. 12879/09, 10 January 2019
Emel Boyraz v. Turkey, no. 61960/08, 2 December 2014
Engel and Others v. the Netherlands, 8 June 1976, Series A no. 22
Enver Şahin v. Turkey, no. 23065/12, 30 January 2018
Eremia v. the Republic of Moldova, no. 3564/11, 28 May 2013
Evans v. the United Kingdom [GC], no. 6339/05, ECHR 2007-I
Eweida and Others v. the United Kingdom, nos. 48420/10 and 3 others, ECHR 2013

—F—

Fábián v. Hungary [GC], no. 78117/13, 5 September 2017
Fabris v. France [GC], no. 16574/08, ECHR 2013
Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine, no. 387/03, 20 September 2012
Frantzeskakis and Others v. Greece (dec.), nos. 57275/17 and 14 others, 12 February 2019
Fretté v. France, no. 36515/97, ECHR 2002-I
Fryske Nasjonale Partij and Others v. the Netherlands, no. 11100/84, Commission decision of
12 December 1985, Decisions and Reports 45

—G—

G.N. and Others v. Italy, no. 43134/05, 1 December 2009
García Mateos v. Spain, no. 38285/09, 19 February 2013
Gas and Dubois v. France, no. 25951/07, ECHR 2012
Gaygusuz v. Austria, 16 September 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV
Gellérthegyi and Others v. Hungary (dec.), nos. 78135/13 and 429/14, 6 March 2018
Genderdoc-M v. Moldova, no. 9106/06, 12 June 2012
Genovese v. Malta, no. 53124/09, 11 October 2011
Georgian Labour Party v. Georgia, no. 9103/04, ECHR 2008
Gerger v. Turkey [GC], no. 24919/94, 8 July 1999
Glor v. Switzerland, no. 13444/04, ECHR 2009
G.M.B. and K.M. v. Switzerland (dec.), no. 36797/97, 27 September 2001
Gouri v. France (dec.), no. 41069/11, 23 March 2017
Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy (no. 2), no. 26740/02, 31 May 2007
Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany, no. 19508/07, 22 March 2012
Graziani-Weiss v. Austria, no. 31950/06, 18 October 2011
Grzelak v. Poland, no. 7710/02, 15 June 2010
Guberina v. Croatia, no. 23682/13, 22 March 2016

—H—

Halime Kiliç v. Turkey, no. 63034/11, 28 June 2016
Hämäläinen v. Finland [GC], no. 37359/09, ECHR 2014
Handyside v. the United Kingdom, 7 December 1976, Series A no. 24
Hasan and Chaush v. Bulgaria [GC], no. 30985/96, ECHR 2000-XI
Hode and Abdi v. the United Kingdom, no. 22341/09, 6 November 2012
Hoffmann v. Austria, 23 June 1993, Series A no. 255-C
Hoogendijk v. the Netherlands (dec.), no. 58641/00, 6 January 2005
Horváth and Kiss v. Hungary, no. 11146/11, 29 January 2013
Hugh Jordan v. the United Kingdom, no. 24746/94, 4 May 2001
Hulea v. Romania, no. 33411/05, 2 October 2012

—I—

I.B. v. Greece, no. 552/10, ECHR 2013
I. v. the United Kingdom [GC], no. 25680/94, 11 July 2002
Ibrogimov v. Russia, no. 32248/12, 15 May 2018
Identoba and Others v. Georgia, no. 73235/12, 12 May 2015
Igors Dmitrijevs v. Latvia, no. 61638/00, 30 November 2006
Isop v. Austria, no. 808/60, Commission decision of 3 March 1962, Collection 8
Inze v. Austria, 28 October 1987, Series A no. 126
İzzettin Doğan and Others v. Turkey [GC], no. 62649/10, 26 April 2016

—J—

J.D. and A. v. the United Kingdom, nos. 32949/17 and 34614/17, 24 October 2019
J.M. v. the United Kingdom, no. 37060/06, 28 September 2010
Jeunesse v. the Netherlands [GC], no. 12738/10, 3 October 2014

Johnston and Others v. Ireland, 18 December 1986, Series A no. 112

—K—

Kafkaris v. Cyprus [GC], no. 21906/04, ECHR 2008
Karlheinz Schmidt v. Germany, 18 July 1994, Series A no. 291-B
Karner v. Austria, no. 40016/98, ECHR 2003-IX
Khamtokhu and Aksenchik v. Russia [GC], nos. 60367/08 and 961/11, 24 January 2017
Kiyutin v. Russia, no. 2700/10, ECHR 2011
Kjartan Ásmundsson v. Iceland, no. 60669/00, ECHR 2004-IX
Konstantin Markin v. Russia [GC], no. 30078/06, ECHR 2012
Korosidou v. Greece, no. 9957/08, 10 February 2011
Köse and Others v. Turkey (dec.), no. 26625/02, ECHR 2006-II
Koua Poirrez v. France, no. 40892/98, ECHR 2003-X
Kozak v. Poland, no. 13102/02, 2 March 2010
Kurić and Others v. Slovenia [GC], no. 26828/06, ECHR 2012
Kurski v. Poland, no. 26115/10, 5 July 2016

—L—

L. v. Lithuania, no. 27527/03, ECHR 2007-IV
L. and v. v. Austria, nos. 39392/98 and 39829/98, ECHR 2003-I
Laduna v. Slovakia, no. 31827/02, ECHR 2011
Larkos v. Cyprus [GC], no. 29515/95, ECHR 1999-I
Lashmankin and Others v. Russia, nos. 57818/09 and 14 others, 7 February 2017
Lavida and Others v. Greece, no. 7973/10, 30 May 2013
Lindsay v. the United Kingdom, no. 11089/84, Commission decision of 11 November 1986, DR 49
Lingurar v. Romania [Committee], no. 48474/14, 16 April 2019
Luczak v. Poland, no. 77782/01, 27 November 2007
Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom, nos. 31417/96 and 32377/96, 27 September 1999

—M—

M.C. and A.C. v. Romania, no. 12060/12, 12 April 2016
M.G. v. Turkey, no. 646/10, 22 March 2016
Macalin Moxamed Sed Dahir v. Switzerland (dec.), no. 12209/10, 15 September 2015
Maggio and Others v. Italy, nos. 46286/09 and 4 others, 31 May 2011
Makhashev v. Russia, no. 20546/07, 31 July 2012
Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary, no. 17247/13, 26 May 2020
Mamatas and Others v. Greece, nos. 63066/14 and 2 others, 21 July 2016
Manoussakis and Others v. Greece, 26 September 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV
Marckx v. Belgium, 13 June 1979, Series A no. 31
Martzaklis and Others v. Greece, no. 20378/13, 9 July 2015
Mata Estevez v. Spain (dec.), no. 56501/00, ECHR 2001-VI
Mazurek v. France, no. 34406/97, ECHR 2000-II
Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia, no. 71156/01,
3 May 2007
Menson and Others v. the United Kingdom (dec.), no. 47916/99, ECHR 2003-V
Merger and Cros v. France, no. 68864/01, 22 December 2004

Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, no. 45701/99, ECHR 2001-XII
Milanović v. Serbia, no. 44614/07, 14 December 2010
Mizzi v. Malta, no. 26111/02, ECHR 2006-I
Mudric v. the Republic of Moldova, no. 74839/10, 16 July 2013
Muñoz Díaz v. Spain, no. 49151/07, ECHR 2009
Modinos v. Cyprus, 22 April 1993, Series A no. 259
Moldovan and Others v. Romania (no. 2), nos. 41138/98 and 64320/01, ECHR 2005-VII
Molla Sali v. Greece [GC], no. 20452/14, 19 December 2018
Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia, no. 72881/01, ECHR 2006-XI

—N—

N.B. v. Slovakia, no. 29518/10, 12 June 2012
Nachova and Others v. Bulgaria [GC], nos. 43577/98 and 43579/98, ECHR 2005-VII
Naidin v. Romania, no. 38162/07, 21 October 2014
Napotnik v. Romania, no. 33139/13, 20 October 2020
National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom, 23 October 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII
National union of Belgian police v. Belgium, 27 October 1975, Series A no. 19
Norris v. Ireland, 26 October 1988, Series A no. 142
Novruk and Others v. Russia, nos. 31039/11 and 4 others, 15 March 2016
Nylund v. Finland (dec.), no. 27110/95, ECHR 1999-VI

—O—

O'Donoghue and Others v. the United Kingdom, no. 34848/07, ECHR 2010
Ognyanova and Choban v. Bulgaria, no. 46317/99, 23 February 2006
Okpisz v. Germany, no. 59140/00, 25 October 2005
Oliari and Others v. Italy, nos. 18766/11 and 36030/11, 21 July 2015
Opuz v. Turkey, no. 33401/02, ECHR 2009
Oran v. Turkey, nos. 28881/07 and 37920/07, 15 April 2014
Orlandi and Others v. Italy, nos. 26431/12 and 3 others, 14 December 2017
Oršuš and Others v. Croatia [GC], no. 15766/03, ECHR 2010
Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v. Turkey, no. 7819/03, ECHR 2012

—P—

P.B. and J.S. v. Austria, no. 18984/02, 22 July 2010
Pahor v. Italy, no. 19927/92, Commission decision of 29 June 1994
Pajić v. Croatia, no. 68453/13, 23 February 2016
Paraskeva Todorova v. Bulgaria, no. 37193/07, 25 March 2010
Perkins and R. v. the United Kingdom, nos. 43208/98 and 44875/98, 22 October 2002
Peterka v. the Czech Republic (dec.), no. 21990/08, 4 May 2010
Petrov v. Bulgaria, no. 15197/02, 22 May 2008
Petrovic v. Austria, 27 March 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II
Pichkur v. Ukraine, no. 10441/06, 7 November 2013
Pilav v. Bosnia and Herzegovina, no. 41939/07, 9 June 2016
Pini and Others v. Romania, nos. 78028/01 and 78030/01, ECHR 2004-V
Pla and Puncernau v. Andorra, no. 69498/01, ECHR 2004-VIII

Ponomaryovi v. Bulgaria, no. 5335/05, ECHR 2011
Popović and Others v. Serbia, no. 26944/13 et al., 30 June 2020
Pretty v. the United Kingdom, no. 2346/02, ECHR 2002-III

—R—

R.P. and Others v. the United Kingdom, no. 38245/08, 9 October 2012
Rangelov v. Germany, no. 5123/07, 22 March 2012
Rasmussen v. Denmark, 28 November 1984, Series A no. 87
Rasmussen v. Poland, no. 38886/05, 28 April 2009
Ratzenböck and Seydl v. Austria, no. 28475/12, 26 October 2017
Redfearn v. the United Kingdom, no. 47335/06, 6 November 2012
Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria, no. 40825/98, 31 July 2008
Runkee and White v. the United Kingdom, nos. 42949/98 and 53134/99, 10 May 2007

—S—

S.A.S. v. France [GC], no. 43835/11, ECHR 2014
S.L. v. Austria, no. 45330/99, ECHR 2003-I
Sahin v. Germany [GC], no. 30943/96, ECHR 2003-VIII
Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, no. 33290/96, ECHR 1999-IX
Salman v. Turkey [GC], no. 21986/93, ECHR 2000-VII
Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish v. Romania, no. 48107/99, 12 January 2010
Sampanis and Others v. Greece, no. 32526/05, 5 June 2008
Santos Couto v. Portugal, no. 31874/07, 21 September 2010
Saumier v. France, no. 74734/14, 12 January 2017
Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia, no. 7798/08, 9 December 2010
Schalk and Kopf v. Austria, no. 30141/04, ECHR 2010
Schlumpf v. Switzerland, no. 29002/06, 8 January 2009
Schuler-Zraggen v. Switzerland, 24 June 1993, Series A no. 263
Schwizgebel v. Switzerland, no. 25762/07, ECHR 2010
Šečić v. Croatia, no. 40116/02, 31 May 2007
Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina [GC], nos. 27996/06 and 34836/06, ECHR 2009
Şerife Yiğit v. Turkey [GC], no. 3976/05, 2 November 2010
Sidabras and Džiautas v. Lithuania, nos. 55480/00 and 59330/00, ECHR 2004-VIII
Škorjanec v. Croatia, no. 25536/14, 28 March 2017
Smith and Grady v. the United Kingdom, nos. 33985/96 and 33986/96, ECHR 1999-VI
Soare and Others v. Romania, no. 24329/02, 22 February 2011
Sommerfeld v. Germany [GC], no. 31871/96, ECHR 2003-VIII
Sousa Goucha v. Portugal, no. 70434/12, 22 March 2016
Springett and Others v. the United Kingdom (dec.), nos. 34726/04 and 2 others, 27 April 2010
Stafford v. the United Kingdom [GC], no. 46295/99, ECHR 2002-IV
Stasi v. France, no. 25001/07, 20 October 2011
Stec and Others v. the United Kingdom [GC], nos. 65731/01 and 65900/01, ECHR 2006-VI
Stoica v. Romania, no. 42722/02, 4 March 2008
Stummer v. Austria [GC], no. 37452/02, ECHR 2011
Străin and Others v. Romania, no. 57001/00, ECHR 2005-VII
Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden, 6 February 1976, Series A no. 20

—T—

T. v. the United Kingdom [GC], no. 24724/94, 16 December 1999
T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova, no. 26608/11, 28 January 2014
Taddeucci and McCall v. Italy, no. 51362/09, 30 June 2016
Talpis v. Italy, no. 41237/14, 2 March 2017
Thlimmenos v. Greece [GC], no. 34369/97, ECHR 2000-IV
Timishev v. Russia, nos. 55762/00 and 55974/00, ECHR 2005-XII
Turan Cakir v. Belgium, no. 44256/06, 10 March 2009

—U—

Ünal Tekeli v. Turkey, no. 29865/96, ECHR 2004-X

—V—

V. v. the United Kingdom [GC], no. 24888/94, ECHR 1999-IX
V.C. v. Slovakia, no. 18968/07, ECHR 2011
Valkov and Others v. Bulgaria, nos. 2033/04 and 8 others, 25 October 2011
Vallianatos and Others v. Greece [GC], nos. 29381/09 and 32684/09, ECHR 2013
Van der Mussele v. Belgium, 23 November 1983, Series A no. 70
Van Kück v. Germany, no. 35968/97, ECHR 2003-VII
Varnas v. Lithuania, no. 42615/06, 9 July 2013
Vejdeland and Others v. Sweden, no. 1813/07, 9 February 2012
Vermeire v. Belgium, 29 November 1991, Series A no. 214-C
VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland, no. 24699/94, ECHR 2001-VI
Virabyan v. Armenia, no. 40094/05, 2 October 2012
Vojnity v. Hungary, no. 29617/07, 12 February 2013
Volodina v. Russia, no. 41261/17, 9 July 2019
Vroutou v. Cyprus, no. 33631/06, 13 October 2015

—W—

Weller v. Hungary, no. 44399/05, 31 March 2009
Willis v. the United Kingdom, no. 36042/97, ECHR 2002-IV
Wolter and Sarfert v. Germany, nos. 59752/13 and 66277/13, 23 March 2017
Wysowska v. Poland (dec.), no. 12792/13, 23 January 2018

—X—

X v. Turkey, no. 24626/09, 9 October 2012
X and Others v. Austria [GC], no. 19010/07, ECHR 2013

—Y—

Y.Y. v. Turkey, no. 14793/08, ECHR 2015

—Z—

Zarb Adami v. Malta, no. 17209/02, ECHR 2006-VIII

Zeïbek v. Greece, no. 46368/06, 9 July 2009

Zhdanov and Others v. Russia, nos. 12200/08 and 2 others, 16 July 2019

Žičkus v. Lithuania, no. 26652/02, 7 April 2009

Zornić v. Bosnia and Herzegovina, no. 3681/06, 15 July 2014